

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
PHILIPPE LÉGER

της 14ης Σεπτεμβρίου 1999 *

1. Με τα ερωτήματα που υπέβαλε στο Δικαστήριο, το House of Lords (Ηνωμένο Βασίλειο) ζητεί από το Δικαστήριο να αποφανθεί αν το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει την εφαρμογή δύο εθνικών δικονομικών κανόνων στις αγωγές που ασκούνται δυνάμει του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΚ (τα άρθρα 117 έως 120 της Συνθήκης ΕΚ αντικαταστάθηκαν από τα άρθρα 136 ΕΚ έως 143 ΕΚ) από εργαζομένους οι οποίοι, αποκλεισθέντες από επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα, θεωρούν ότι υπέστησαν δυσμενή διάκριση λόγω φύλου.

Ο πρώτος δικονομικός κανόνας επιβάλλει στους εν λόγω εργαζομένους να ασκήσουν την αγωγή τους εντός έξι μηνών από τη λήξη της σχέσεως εργασίας τους. Ο δεύτερος κανόνας περιορίζει στα δύο έτη προ της ασκήσεως της αγωγής την περίοδο για την οποία μπορούν να επιτύχουν την αναδρομική υπαγωγή τους στο συνταξιοδοτικό σύστημα από το οποίο αποκλείστηκαν.

I — Το νομικό πλαίσιο

A — Το άρθρο 119 της Συνθήκης

2. Κατά το άρθρο 119, πρώτο εδάφιο, της Συνθήκης, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν και

διατηρούν «την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των αμοιβών για όμοια εργασία μεταξύ εργαζομένων ανδρών και γυναικών».

3. Το δεύτερο εδάφιο της διατάξεως αυτής διευκρινίζει ότι ως «αμοιβή» νοούνται «οι συνήθεις βασικοί ή ελάχιστοι μισθοί ή αποδοχές και όλα τα άλλα οφέλη που παρέχονται άμεσα ή έμμεσα, σε χρήματα ή σε είδος, από τον εργοδότη στον εργαζόμενο, λόγω της σχέσεως εργασίας».

4. Το άρθρο 119 της Συνθήκης καθιερώνει μια αρχή η οποία συγκαταλέγεται μεταξύ των θεμελίων της Κοινότητας¹. Παράγει άμεσα αποτελέσματα και, συνεπώς, δημιουργεί για τους ιδιώτες δικαιώματα τα οποία τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να διασφαλίζουν².

1 — Αποφάσεις της 8ης Απριλίου 1976, 43/75, Defrenne (Συλλογή τόμος 1976, σ. 175, σκέψη 12, στο εξής: απόφαση Defrenne II) της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, C-200/91, Coloroll Pension Trustees (Συλλογή 1994, σ. I-4389, σκέψη 26), και C-28/93, Van den Akker κ.λπ. (Συλλογή 1994, σ. I-4527, σκέψη 21).

2 — Βλ., μεταξύ άλλων, προμνησθείσες αποφάσεις Defrenne II, σκέψη 24, Coloroll Pension Trustees, σκέψη 26, και Van den Akker κ.λπ., σκέψη 21.

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

5. Σε αντίθεση προς τα εκ του νόμου συστήματα κοινωνικής ασφάλισης³, τα «επαγγελματικά» συνταξιοδοτικά συστήματα εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 119 της Συνθήκης⁴. Εμπίπτουν συνεπώς στην απαγόρευση των διακρίσεων που θεσπίζει η διάταξη αυτή όχι μόνον το δικαίωμα επί των παροχών που χορηγούνται από επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα⁵, αλλά και το δικαίωμα υπαγωγής σε ένα τέτοιο σύστημα⁶.

όρους εργασίας με εκείνους που ισχύουν για τους μισθωτούς του ετέρου φύλου οι οποίοι εκτελούν την ίδια εργασία, εργασία θεωρούμενη ισοδύναμη ή εργασία ίσης αξίας.

8. Το άρθρο 1, παράγραφος 1, του ΕΡΑ ορίζει ότι οι συμβάσεις εργασίας των γυναικών στη Μεγάλη Βρετανία λογίζονται ως περιέχουσες «ρήτρα ισότητας»⁸.

B — Οι εθνικές διατάξεις

6. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η εφαρμογή της αρχής της ισότητας των αμοιβών εξασφαλίζεται από τον Equal Pay Act (νόμο περί ισότητας των αμοιβών, στο εξής: ΕΡΑ). Ο νόμος αυτός ψηφίστηκε στις 29 Μαΐου 1970 και τέθηκε σε ισχύ στις 29 Δεκεμβρίου 1975⁷.

9. Δυνάμει του άρθρου 2, παράγραφος 4, του νομοθετήματος αυτού, οι αγωγές με τις οποίες ζητείται η εφαρμογή ρήτρας ισότητας πρέπει να ασκούνται εντός αποκλειστικής προθεσμίας έξι μηνών από της λήξεως της εργασιακής σχέσεως που αφορά η αγωγή.

7. Ο ΕΡΑ καθιερώνει, υπέρ των μισθωτών, εκ του νόμου δικαίωμα σε εξίσου ευνοϊκούς

10. Το άρθρο 2, παράγραφος 5, του ΕΡΑ προβλέπει ότι, στο πλαίσιο αγωγής σχετικής με την παράβαση ρήτρας ισότητας, οι γυναίκες δεν δικαιούνται να απαιτήσουν την αναδρομική καταβολή αμοιβής ή αποζημίωση για χρόνο προγενέστερο των δύο ετών προ της ημερομηνίας ασκήσεως της αγωγής.

11. Όσον αφορά τις αγωγές με τις οποίες ζητείται η ίση μεταχείριση ως προς το δικαίωμα υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, το άρθρο 2, πα-

3 — Απόφαση της 25ης Μαΐου 1971, 80/70, Defrenne (Συλλογή τόμος 1969-1971, σ. 815, σκέψεις 7 και 8).

4 — Αυτό ισχύει όσον αφορά, μεταξύ άλλων, τα επικουρικά συνταξιοδοτικά συστήματα επιχειρήσεως (απόφαση της 13ης Μαΐου 1986, 170/84, Bilka, Συλλογή 1986, σ. 1607, σκέψεις 10 έως 22), τα συστήματα των οποίων οι κανόνες συνιστούν αποτέλεσμα διαβουλεύσεως μεταξύ κοινωνικών εταίρων (απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 1993, C-109/91, Ten Oever, Συλλογή 1993, σ. I-4879, σκέψεις 7 έως 14) και τα «συμβατικά απορριπθέντα» επαγγελματικά συστήματα του βρετανικού δικαίου (απόφαση της 17ης Μαΐου 1990, C-262/88, Barber, Συλλογή 1990, σ. I-1889, σκέψεις 21 έως 30).

5 — Προμνηθείσες αποφάσεις Barber, σκέψεις 28 έως 30, και Ten Oever, σκέψεις 7 έως 12.

6 — Προμνηθείσα απόφαση Bilka, σκέψεις 24 έως 31· αποφάσεις της 28ης Σεπτεμβρίου 1994, C-57/93, Vroege (Συλλογή 1994, σ. I-4541, σκέψεις 11 έως 18), C-128/93, Fisscher (Συλλογή 1994, σ. I-4583, σκέψεις 8 έως 15), και της 24ης Οκτωβρίου 1996, C-435/93, Dietz (Συλλογή 1996, σ. I-5223, σκέψεις 11 έως 17).

7 — Το μακρό αυτό χρονικό διάστημα εξηρείται από την ανάγκη προβλέψης μιας περιόδου επαρκώς μακράς ώστε να μπορέσουν οι ενδιαφερόμενοι κυνλοι να προσεγγίσουν στις αγωγές που θεσπίζει ο ΕΡΑ (σημείο 2.2 των παρατηρήσεων του Ηνωμένου Βασιλείου).

8 — Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 13 του ΕΡΑ, οι διατάξεις που αναφέρονται στις γυναίκες έχουν εφαρμογή και στους άνδρες.

ράγραφος 5, του EPA τροποποιήθηκε από τον Occupational Pension Schemes (Equal Access to Membership) Regulations 1976 [κανονισμό σχετικά με τα επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα (ίσα δικαιώματα υπαγωγής)], στο εξής: Occupational Pension Regulations].

12. Ο Occupational Pension Regulations προβλέπει αποζημίωση εις είδος υπέρ του μισθωτού του οποίου η υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα εμποδίστηκε παρ'ανόμως. Δυνάμει του άρθρου 12 του εν λόγω κανονισμού, το εθνικό δικαστήριο, αν κρίνει βάσιμη την αγωγή, προβαίνει σε δήλωση αναγνωρίζουσα στον ενάγοντα το δικαίωμα υπαγωγής στο επίδικο συνταξιοδοτικό σύστημα. Ωστόσο, το αναδρομικό αποτέλεσμα αυτής της δηλώσεως δεν ανατρέχει πέραν των δύο ετών προ της ημερομηνίας ασκήσεως της αγωγής.

II — Τα πραγματικά περιστατικά και η διαδικασία

13. Στις 28 Σεπτεμβρίου 1994, το Δικαστήριο εξέδωσε τις προμνησθείσες αποφάσεις Vroege και Fisscher.

14. Με τις αποφάσεις αυτές, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι το δικαίωμα υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα

εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 119 της Συνθήκης⁹. Ομοίως, επιβεβαίωσε ότι ο αποκλεισμός των εργαζομένων με μειωμένο ωράριο από τέτοια συστήματα συνιστά έμμεση δυσμενή διάκριση αντίθετη προς το άρθρο 119 της Συνθήκης όταν πλήττει πολύ υψηλότερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών, εκτός εάν δικαιολογείται από παράγοντες αντικειμενικούς και ξένους προς οποιαδήποτε διάκριση με βάση το φύλο¹⁰.

15. Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι «ο διαχρονικός περιορισμός των αποτελεσμάτων της αποφάσεως Barber δεν έχει εφαρμογή στο δικαίωμα υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα»¹¹. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι «μπορεί να γίνει επίκληση του αμέσου αποτελέσματος του άρθρου 119 της Συνθήκης προκειμένου να ζητηθεί αναδρομικά η εφαρμογή της ίσης μεταχειρίσεως όσον αφορά το δικαίωμα υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, και τούτο από τις 8 Απριλίου 1976, ημερομηνία εκδόσεως της αποφάσεως [Defrenne II], η οποία αναγνώρισε για πρώτη φορά άμεσο αποτέλεσμα στο εν λόγω άρθρο»¹².

16. Ο Τύπος και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις εξασφάλισαν στις αποφάσεις αυτές ευρεία διάδοση στο Ηνωμένο Βασίλειο.

9 — Προμνησθείσες αποφάσεις Vroege, σκέψεις 15 και 18, και Fisscher, σκέψεις 12 και 15.

10 — Προμνησθείσα απόφαση Vroege, σκέψη 17.

11 — Προμνησθείσες αποφάσεις Vroege, σκέψη 32, και Fisscher, σκέψη 28. Υπενθυμίζεται ότι, «βάσει της αποφάσεως [...] Barber, δεν μπορεί να γίνει επίκληση του αμέσου αποτελέσματος του άρθρου 119 της Συνθήκης προκειμένου να ζητηθεί η εφαρμογή της ίσης μεταχειρίσεως στον ταμέα επαγγελματικών συντάξεων παρά μόνον ως προς τις παροχές που οφείλονται βάσει περιόδων απασχολήσεως που έχουν διανυθεί μετά τις 17 Μαΐου 1990 [...]» (προμνησθείσα απόφαση Ten Oever, σκέψη 20).

12 — Προμνησθείσες αποφάσεις Vroege, σκέψη 30, και Fisscher, σκέψη 27 (η υπογράμμιση δική μου).

17. Στους μήνες που ακολούθησαν την έκδοση των αποφάσεων αυτών, περίπου 60 000 εργαζόμενες με μειωμένο ωράριο (ή πρώην εργαζόμενες με μειωμένο ωράριο) προσέφυγαν ενώπιον των Industrial Tribunals του κράτους αυτού.

18. Επικαλούμενες το άρθρο 119 της Συνθήκης, οι εν λόγω εργαζόμενες υποστηρίζουν ότι αποκλείστηκαν παρανόμως από διάφορα επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα. Εναγόμενοι στις διαδικασίες αυτές είναι οι εργοδότες ή, ενδεχομένως, οι πρώην εργοδότες των εναγουσών.

19. Όλες οι υποθέσεις αυτές αφορούν συνταξιοδοτικά συστήματα «συμβατικών αποκλεισθέντα»¹³ τα οποία, σε διάφορες εποχές κατά το παρελθόν, απέκλειαν την υπαγωγή των εργαζομένων με μειωμένο ωράριο.

Η υπό κρίση προδικαστική παραπομπή αφορά, ειδικότερα, τα ακόλουθα συνταξιοδοτικά συστήματα:

— το National Health Service Pension Scheme¹⁴.

— το Teacher's Superannuation Scheme¹⁵.

— το Local Government Superannuation Scheme¹⁶.

— το Electricity Supply (Staff) Superannuation Scheme και το Electricity Supply Pension Scheme¹⁷, και

— το Midland Bank Pension Scheme και το Midland Bank Key-Time Pension Scheme¹⁸.

15 — Έως την 1η Μαΐου 1995, οι εκπαιδευτικοί που εργάζονταν με μειωμένο ωράριο δεν είχαν δικαίωμα υπαγωγής στο συνταξιοδοτικό αυτό σύστημα αν η αμοιβή τους υπολογιζόταν επί ωρομισθίου ή αν ήδη ελάμβαναν σύνταξη εκπαιδευτικού. Είχαν, ωστόσο, τη δυνατότητα να υπαχθούν στο σύστημα αν η αμοιβή τους υπολογιζόταν βάσει κλάσματος της αμοιβής του εργαζομένου με πλήρες ωράριο. Από την 1η Μαΐου 1995, επιτρέπεται στους εργαζομένους που αμείβονται βάσει ωρομισθίου να υπαχθούν στο Teacher's Superannuation Scheme.

16 — Έως την 1η Απριλίου 1986, οι εργαζόμενοι που εργάζονταν λιγότερο από 30 ώρες εβδομαδιαίως αποκλείονταν από το εν λόγω συνταξιοδοτικό σύστημα. Από την 1η Απριλίου 1986, χορηγήθηκε δικαίωμα υπαγωγής στο σύστημα στους εργαζομένους με μειωμένο ωράριο που εργάζονταν τουλάχιστον 15 ώρες εβδομαδιαίως και επί 35 εβδομάδες ετησίως. Την 1η Ιανουαρίου 1993, καταργήθηκε η προϋπόθεση που απαιτούσε να εργάζεται ο ενδιαφερόμενος τουλάχιστον 15 ώρες εβδομαδιαίως. Από την 1η Μαΐου 1995 και εντεύθεν, όλοι οι εργαζόμενοι με μειωμένο ωράριο μπορούν να υπαχθούν στο Local Government Superannuation Scheme.

17 — Έως την 1η Οκτωβρίου 1980, οι εργαζόμενοι που εργάζονταν λιγότερο από 34,5 ώρες εβδομαδιαίως αποκλείονταν από το εν λόγω συνταξιοδοτικό σύστημα. Από την 1η Οκτωβρίου 1980, χορηγήθηκε δικαίωμα υπαγωγής στο σύστημα στους εργαζομένους με μειωμένο ωράριο που εργάζονταν τουλάχιστον 20 ώρες εβδομαδιαίως. Από την 1η Απριλίου 1988 και εντεύθεν, όλοι οι εργαζόμενοι με μειωμένο ωράριο μπορούν να υπαχθούν στο Electricity Supply Pension Scheme.

18 — Έως την 1η Ιανουαρίου 1989, οι εργαζόμενοι με μειωμένο ωράριο αποκλείονταν από το εν λόγω συνταξιοδοτικό σύστημα. Την 1η Ιανουαρίου 1989, η Midland Bank καθιέρωσε ένα συμπληρωματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, το Midland Bank Key-Time Pension Scheme. Η υπαγωγή στο σύστημα αυτό επιτρέπει στους εργαζομένους με μειωμένο ωράριο που εργάζονταν τουλάχιστον 14 ώρες εβδομαδιαίως. Από την 1η Σεπτεμβρίου 1992, χορηγήθηκε δικαίωμα υπαγωγής στο εν λόγω σύστημα σε όλους τους εργαζομένους με μειωμένο ωράριο. Την 1η Ιανουαρίου 1994, τα δύο συνταξιοδοτικά συστήματα συγχωνεύθηκαν. Ωστόσο, οι περίοδοι εργασίας που έχουν διανυθεί πριν από την 1η Ιανουαρίου 1989 δεν λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό της συντάξεως των εργαζομένων με μειωμένο ωράριο. Επιπλέον, το δικαίωμα επί συντάξεως στο πλαίσιο του συστήματος αυτού εξαρτάται από την προϋπόθεση ότι ο ενδιαφερόμενος έχει συμπληρώσει συντάξιμη περίοδο απασχόλησής τουλάχιστον δύο ετών.

13 — Για την περιγραφή αυτού του είδους των συνταξιοδοτικών συστημάτων, βλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα W. Van Gerven στην προμνησθείσα υπόθεση Barber, σημείο 17, που παραπέμπουν στην απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 1987, 192/85, Newstead (Σύλλογος 1987, σ. 4753, σκέψη 3).

14 — Έως την 1η Απριλίου 1991, οι εργαζόμενοι με μειωμένο ωράριο που εργάζονταν λιγότερο από τις μισές ώρες εργασίας πλήρους ωραρίου δεν είχαν δικαίωμα υπαγωγής στο εν λόγω συνταξιοδοτικό σύστημα. Από την 1η Απριλίου 1991 και εντεύθεν, όλοι οι εργαζόμενοι του National Health Service έχουν δικαίωμα υπαγωγής στο σύστημα αυτό.

20. Κατά το χρονικό διάστημα από το 1986 έως το 1995, τα εν λόγω συνταξιοδοτικά συστήματα τροποποιήθηκαν προκειμένου να εξασφαλιστεί και στους εργαζομένους με μειωμένο ωράριο το δικαίωμα υπαγωγής σ' αυτά. Ειδικότερα, ο Occupational Pension Schemes (Equal Access to Membership) (Amendment) Regulations 1995 [κανονισμός σχετικά με τα επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα (ίσα δικαιώματα υπαγωγής) (τροποποίηση)] κατέργησε, από 31ης Μαΐου 1995, κάθε άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω φύλου όσον αφορά την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα.

21. Ωστόσο, με τις αγωγές τους, οι αναιρεσείουσες επιδιώκουν να τους αναγνωριστεί δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής στα επίδικα συνταξιοδοτικά συστήματα για περιόδους απασχολήσεως με μειωμένο ωράριο τις οποίες συμπλήρωσαν προτού εισαχθούν οι ανωτέρω τροποποιήσεις. Εξάλλου, ορισμένες περιόδοι απασχολήσεως ανάγονται στον προ της 8ης Απριλίου 1976 χρόνο.

22. Μεταξύ των 60 000 δικών που κινήθηκαν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, 22 αγωγές¹⁹ επελέγησαν ως «υποθέσεις-πρότυπα», προκειμένου να κριθούν ορισμένα προκαταρκτικά νομικά ζητήματα.

23. Τα ζητήματα αυτά αφορούν το συμβιβαστό των δικονομικών κανόνων του άρθρου 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ και του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations με το κοινοτικό δίκαιο.

24. Οι «υποθέσεις-πρότυπα» επιτρέπουν τον εντοπισμό τριών σειρών ζητημάτων²⁰.

25. Πρώτον, ορισμένες αναιρεσείουσες άσκησαν την αγωγή τους ενώπιον του αρμόδιου Industrial Tribunal περισσότερο από έξι μήνες αφότου είχαν εγκαταλείψει τη θέση εργασίας τους. Κατ' εφαρμογήν του άρθρου 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ, οι αγωγές αυτές είναι εκπρόθεσμες και, συνεπώς, οι ενδιαφερόμενες στερούνται κάθε μέσου ένδικης προστασίας που θα τους επέτρεπε να ζητήσουν την αναγνώριση των παλαιότερων περιόδων απασχολήσεως με μειωμένο ωράριο για τον υπολογισμό των συνταξιοδοτικών τους δικαιωμάτων.

26. Δεύτερον, ορισμένες αναιρεσείουσες ζητούν ίση μεταχείριση όσον αφορά το δικαίωμα υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα για περιόδους απασχολήσεως με μειωμένο ωράριο εργασίας που διανύθηκαν σε χρόνο προγενέστερο των δύο ετών προ της ασκήσεως της αγωγής τους. Δυνάμει του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations, οι αγωγές αυτές είναι απορριπτέες καθόσον το αναδρομικό αποτέλεσμα της δηλώσεως περί υπαγωγής στην οποία προβαίνουν τα Industrial Tribunal δεν ανατρέπει σε χρόνο προγενέστερο των δύο ετών προ της ασκήσεως της αγωγής.

19 — Πρόκειται για αγωγές ασκηθείσες από γυναίκες εργαζόμενες στον δημόσιο τομέα (ήτοι υπαλλήλους του Wolverhampton Healthcare NHS Trust, των Υπουργείων Υγείας, Παιδείας, Εργασίας και Περιβάλλοντος και ορισμένων τοπικών δημοσίων υπηρεσιών) καθώς και στον ιδιωτικό τομέα (ήτοι υπαλλήλους της Midland Bank).

20 — Όπως προκύπτει από την έκθεση ακροατηρίου (σημεία 5 και 6).

27. Τρίτον, ορισμένες αναιρεσεύουσες βρίσκονται σε ιδιαίτερη κατάσταση.

Πρόκειται για καθηγήτριες ή ωρομίσθιες εκπαιδευτικούς οι οποίες εργάζονται κανονικά, αλλά δυνάμει διαδοχικών και χωριστών από νομικής απόψεως συμβάσεων. Συναφώς, η διάταξη περί παραπομπής²¹ διακρίνει τρεις κατηγορίες εκπαιδευτικών: αυτούς που διδάσκουν στο ίδιο εκπαιδευτικό ίδρυμα βάσει διαδοχικών συμβάσεων καλυπτούσων το ακαδημαϊκό έτος και διακοπτομένων κατά τις θερινές διακοπές (sessional contracts) εκείνους που διδάσκουν στο ίδιο εκπαιδευτικό ίδρυμα βάσει διαδοχικών συμβάσεων καλυπτούσων τις περιόδους μαθημάτων και διακοπτομένων κατά τις σχολικές διακοπές (termly contracts)²² και εκείνους που διδάσκουν κατά διαστήματα²³.

Από τη διάταξη περί παραπομπής²⁴ προκύπτει ότι μια τέτοια διαδοχή συμβάσεων μπορεί, ενδεχομένως να καλύπτεται από μια σύμβαση-πλαίσιο (umbrella contract). Δυνάμει της συμβάσεως αυτής, οι συμβαλλόμενοι υποχρεούνται να ανανεώνουν τις διάφορες συμβάσεις εργασίας που τους συνδέουν.

Ελλείψει συμβάσεως-πλαισίου, η προθεσμία που προβλέπει το άρθρο 2, παράγραφος 4,

του ΕΡΑ αρχίζει να τρέχει από τη λήξη της συμβάσεως εργασίας και όχι από το τέλος της εργασιακής σχέσεως μεταξύ του εκπαιδευτικού και του ιδρύματος²⁵. Συνεπώς, ένας εκπαιδευτικός δεν μπορεί να επιτύχει την αναγνώριση των περιόδων απασχολήσεώς του με μειωμένο ωράριο για τον υπολογισμό των συνταξιοδοτικών του δικαιωμάτων παρά μόνον υπό την προϋπόθεση ότι έχει ασκήσει αγωγή εντός έξι μηνών από τη λήξη κάθε συμβάσεως δυνάμει της οποίας απασχολήθηκε κάθε φορά.

28. Στην κύρια δίκη, οι αναιρεσεύουσες υποστήριξαν ότι το άρθρο 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ και το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations ήταν ασυμβίβαστα με το κοινοτικό δίκαιο. Κατ' αυτές, αφενός, οι διατάξεις αυτές καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που τους απονέμει το άρθρο 119 της Συνθήκης. Αφετέρου, οι δικονομικοί αυτοί κανόνες είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που διέπουν παρόμοιες ένδικες προσφυγές του εσωτερικού δικαίου και, ιδίως, τις αγωγές που ασκούνται βάσει του Sex Discrimination Act 1975 (νόμου περί δυσμενών διακρίσεων λόγω φύλου) ή του Race Relations Act 1976 (νόμου περί φυλετικών σχέσεων).

29. Στο Industrial Tribunal του Birmingham ανατέθηκε να εξετάσει σε πρώτο βαθμό τις «υποθέσεις-πρότυπα». Εξέδωσε την απόφασή του στις 4 Δεκεμβρίου 1995²⁶. Κατ' ουσίαν, έκρινε ότι οι κανόνες που θεσπίζουν

21 — Σελίδα 21 της ελληνικής μεταφράσεως.

22 — Πρόκειται για συμβάσεις που συνάπτονται για ένα τρίμηνο ή ακόμα και ειδικά για τη διάρκεια ενός συγκεκριμένου μαθήματος.

23 — Πρόκειται για εκπαιδευτικούς που εργάζονται όταν καλούνται από την αρμόδια τοπική εκπαιδευτική αρχή.

24 — Σελίδα 21 της ελληνικής μεταφράσεως.

25 — Αυτή την ερμηνεία δίνει το House of Lords στο άρθρο 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ (α. 10 έως 12 της ελληνικής μεταφράσεως της διατάξεως περί παραπομπής).

26 — Παράρτημα 3 των παρατηρήσεων που κατατέθηκαν εξ ονόματος των Birmingham City Council, Wolverhampton Metropolitan Borough Council, Manchester City Council, Stockport Metropolitan Borough Council, Lancashire County Council και North East Lincolnshire Council.

οι επίδικες διατάξεις ήταν σύμφωνοι με το κοινοτικό δίκαιο, καθόσον δεν καθιστούσαν εξαιρετικά δυσχερή ή πρακτικώς αδύνατη την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμονταν στις ενάγουσες από την κοινοτική έννομη τάξη.

33. Αντιθέτως, το House of Lords, κληθέν να αποφανθεί σε τελευταίο βαθμό, έκρινε ότι ήταν υποχρεωμένο να υποβάλει τα ζητήματα αυτά στο Δικαστήριο.

III — Τα προδικαστικά ερωτήματα

30. Κατ' έφεση, η απόφαση αυτή επικυρώθηκε από το Employment Appeal Tribunal. Με την απόφασή του της 24ης Ιουνίου 1996, το δικαστήριο αυτό θεώρησε, επιπλέον, ότι οι επίδικοι δικονομικοί κανόνες δεν ήταν λιγότερο ευνοϊκοί από τους κανόνες που αφορούν παρόμοιες ένδικες προσφυγές του εσωτερικού δικαίου. Συγκεκριμένα, έκρινε ότι το άρθρο 2, παράγραφος 4, του EPA και το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations εφαρμόζονταν αδιακρίτως τόσο στις αγωγές που στηρίζονταν σε παράβαση του άρθρου 119 της Συνθήκης όσο και στις αγωγές που στηρίζονταν σε παραβίαση των αρχών του EPA.

34. Κατά συνέπεια, ανέστειλε τη διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«Στην περίπτωση που:

31. Η απόφαση του Employment Appeal Tribunal επικυρώθηκε, με τη σειρά της, με απόφαση του Court of Appeal της 13ης Φεβρουαρίου 1997.

32. Σύμφωνα με τη διακριτική ευχέρεια που τους αναγνωρίζει το άρθρο 177, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης ΕΚ (νυν, άρθρο 234, δεύτερο εδάφιο, ΕΚ), τα δικαστήρια αυτά έκριναν επί της διαφοράς της κύριας δίκης χωρίς να υποβάλουν στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα.

α) η ενάγουσα αποκλείστηκε από την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα διότι εργάστηκε με μειωμένο ωράριο και

β) κατά συνέπεια δεν απέκτησε συνταξιοδοτικά δικαιώματα για τις περιόδους απασχολήσεως που έχει συμπληρώσει, ούτως ώστε να συνταξιοδοτηθεί με τη συμπλήρωση ηλικίας συνταξιοδότησεως και

γ) η ενάγουσα υποστηρίζει ότι η μεταχείριση αυτή ενέχει έμμεση διάκριση λόγω

φύλου, αντιβαίνουσα στο άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ,

δοτικές παροχές καθίστανται καταβλητέες σε ημερομηνία προγενέστερη ή μεταγενέστερη της ημερομηνίας ασκήσεως της αγωγής).

ερωτάται:

2) Οσάκις:

- 1) αν συμβιβάζεται με την αρχή του κοινοτικού δικαίου σύμφωνα με την οποία οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες, όταν πρόκειται για παράβαση του κοινοτικού δικαίου, δεν πρέπει να καθιστούν στην πράξη εξαιρετικά δυσχερή ή αδύνατη την εκ μέρους της ενάγουσας άσκηση των δικαιωμάτων που της απονέμει το άρθρο 119,
 - α) εθνικός δικονομικός κανόνας που ορίζει ότι η αγωγή σε σχέση με την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα (από την οποία απορρέει το δικαίωμα επί συνταξιοδοτικών παροχών) η οποία ασκείται ενώπιον του Industrial Tribunal πρέπει να ασκηθεί εντός έξι μηνών από τη λήξη της απασχολήσεως την οποία αφορά·
 - β) εθνικός δικονομικός κανόνας που ορίζει ότι η συντάξιμη υπηρεσία της ενάγουσας υπολογίζεται μόνον βάσει της υπηρεσίας που έχει πραγματοποιήσει μετά από ορισμένη ημερομηνία που δεν ανατρέχει περισσότερο από δύο έτη πριν από την ημερομηνία ασκήσεως της αγωγής (ανεξαρτήτως του αν οι συνταξιο-
- α) τα δικαιώματα που απονέμει το άρθρο 119 ασκούνται, κατά το εθνικό δίκαιο, βάσει νόμου που εκδόθηκε το 1970, πριν από την προσχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, και άρχισε να ισχύει στις 29 Δεκεμβρίου 1975 και ο οποίος, πριν από τις 8 Απριλίου 1976, ήδη παρείχε δικαίωμα επί ίσης αμοιβής και δικαίωμα ισότητας ως προς τους άλλους συμβατικούς όρους·
- β) ο εθνικός νόμος περιέχει τους δικονομικούς κανόνες στους οποίους αναφέρεται το ερώτημα 1 ανωτέρω·
- γ) άλλοι νόμοι απαγορεύοντες τις διακρίσεις στον τομέα της απασχολήσεως και η περί συμβάσεων εθνική νομοθεσία προβλέπουν διαφορετικές προθεσμίες·

- i) συνιστά η μέσω του νόμου αυτού εφαρμογή του άρθρου 119 συμμόρφωση προς την αρχή του κοινοτικού δικαίου σύμφωνα με την οποία οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες, σε περίπτωση παραβάσεως του κοινοτικού δικαίου, δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από αυτούς που διέπουν παρόμοιες ένδικες προσφυγές του εσωτερικού δικαίου;
 - ii) σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως, βάσει ποιων κριτηρίων κρίνεται αν ένα άλλο μέσο παροχής εννόμου προστασίας του εθνικού δικαίου αποτελεί ένδικη προσφυγή παρόμοια με την ένδικη προσφυγή διά της οποίας ασκούνται τα δικαιώματα που απομένει το άρθρο 119;
 - iii) αν ένα εθνικό δικαστήριο διαπιστώσει την υπαρξη παρόμοιας ένδικης προσφυγής βάσει των κριτηρίων στα οποία αναφέρεται το σημείο ii ανωτέρω, υπάρχουν και ποια είναι κατά το κοινοτικό δίκαιο τα κριτήρια βάσει των οποίων θα κριθεί αν οι δικονομικοί κανόνες που διέπουν την παρόμοια ένδικη προσφυγή ή τις παρόμοιες ένδικες προσφυγές είναι ευνοϊκότεροι από τους δικονομικούς κανόνες που διέπουν την ένδικη προσφυγή διά της οποίας ασκούνται τα δικαιώματα που απονέμει το άρθρο 119;
- 3) Στην περίπτωση που:
- α) μια μισθωτή εργάστηκε στον ίδιο εργοδότη βάσει χωριστών συμβάσεων εργασίας καλυπτούσων ορισμένες χρονικές περιόδους με παύσεις μεταξύ των περιόδων αυτών,
 - β) μετά τη λήξη μιας από τις συμβάσεις, ουδείς των συμβαλλομένων υποχρεούται να συμβληθεί σε περαιτέρω τέτοιες συμβάσεις, και
 - γ) η εν λόγω μισθωτή ασκεί αγωγή εντός έξι μηνών από τη λήξη μεταγενέστερης(-ων) συμβάσεως(-ων), αλλά παραλείπει να ασκήσει αγωγή εντός έξι μηνών από τη λήξη προγενέστερης(-ων) συμβάσεως (-ων),
- συμβιβάζεται ο εθνικός δικονομικός κανόνας που ορίζει ότι η αγωγή για υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, από την οποία απορρέει το δικαίωμα επί συνταξιοδοτικών παροχών, πρέπει να ασκείται εντός έξι μηνών από τη λήξη της συμβάσεως ή εκάστης των συμβάσεων εργασίας που αφορά η αγωγή και ο οποίος, επομένως, δεν επιτρέπει να υπολογιστούν ως συντάξιμος χρόνος οι περίοδοι απασχο-

λήσεως που πραγματοποιήθηκαν βάσει προγενέστερης(-ων) συμβάσεως(-ων):

i) με το δικαίωμα επί ίσης αμοιβής για όμοια εργασία, το οποίο απονέμεται από το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ, και

ii) με την αρχή του κοινοτικού δικαίου σύμφωνα με την οποία οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες, σε περίπτωση παραβάσεως του κοινοτικού δικαίου, δεν πρέπει να καθιστούν στην πράξη εξαιρετικά δυσχερή ή αδύνατη την εκ μέρους της ενάγουσας άσκηση των δικαιωμάτων που της απονέμει το άρθρο 119;»

Υπό το φως αυτής της εκτιμήσεως, τα εθνικά δικαστήρια θα κρίνουν το παραδεκτό των αγωγών που έχουν ασκηθεί ενώπιόν τους. Θα καθορίσουν επίσης τη διάρκεια των περιόδων για τις οποίες οι ενάγουσες μπορούν να επικαλεστούν αναδρομικό δικαίωμα υπαγωγής στα επίδικα επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα.

36. Στο παρόν στάδιο της διαδικασίας, τα Industrial Tribunals δεν έχουν ακόμα καθορίσει αν ο αποκλεισμός των εργαζομένων με μειωμένο ωράριο από τα συνταξιοδοτικά αυτά συστήματα συνιστούσε έμμεση δυσμενή διάκριση λόγω φύλου, αντιβαίνουσα στο άρθρο 119 της Συνθήκης. Συνεπώς, δεν ζητείται καμία ερμηνεία ως προς τα στοιχεία που στοιχειοθετούν ενδεχομένως μια τέτοια διάκριση.

IV — Το αντικείμενο της προδικαστικής παραπομπής

35. Από την έκθεση των πραγματικών περιστατικών προκύπτει ότι οι «υποθέσεις-πρότυπα» αφορούν αποκλειστικώς δικονομικά ζητήματα²⁷. Στόχος της υπό κρίση προδικαστικής παραπομπής είναι να παράσχει στο House of Lords τη δυνατότητα να εκτιμήσει κατά πόσον συμβιβάζονται με το κοινοτικό δίκαιο οι δικονομικοί κανόνες του άρθρου 2, παράγραφος 4, του EPA και του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations.

37. Ωστόσο, για τις ανάγκες της συλλογιστικής στην παρούσα υπόθεση και μόνο, υποθέτω ότι η δυσμενής αυτή διάκριση είναι δεδομένη. Πράγματι, η απάντηση στα προδικαστικά ερωτήματα προϋποθέτει εκτίμηση των αποτελεσμάτων που παράγουν οι επίδικοι δικονομικοί κανόνες επί των δικαιωμάτων που απονέμει στις αναιρεσείουσες της κύριας δίκης το άρθρο 119. Όμως, για την ορθή εκτίμηση των αποτελεσμάτων αυτών, θα πρέπει να εκκινήσουμε από την υπόθεση ότι οι αναιρεσείουσες αυτές έχουν πράγματι δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής στα επίδικα συνταξιοδοτικά συστήματα για όλες τις περιόδους απασχολήσεως με μειωμένο ωράριο που έχουν διανύσει από τις 8 Απριλίου 1976 και εντεύθεν.

27 — Βλ. επίσης σελίδα 4 της ελληνικής μεταφράσεως της διατάξεως περί παραπομπής, καθώς και τις σκέψεις 3 και 4 της αποφάσεως του Industrial Tribunal του Birmingham της 4ης Δεκεμβρίου 1995.

V — Η απάντηση στα προδικαστικά ερωτήματα

A — Εισαγωγή

38. Από πάγια νομολογία²⁸ προκύπτει ότι, ελλείψει σχετικής κοινοτικής ρυθμίσεως, στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους απόκειται να ρυθμίσει τις διαδικαστικές προϋποθέσεις των ενδίκων βοηθημάτων που έχουν προσωρισμό να εξασφαλίζουν τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων που οι ιδιώτες έλκουν από το άμεσο αποτέλεσμα του κοινοτικού δικαίου.

39. Ωστόσο, στη διαδικαστική αυτή αυτονομία τίθενται δύο περιορισμοί.

40. Αφενός, δυνάμει της «αρχής της ισοδυναμίας», οι κανόνες που διέπουν τα ένδικα

βοηθήματα που επιτρέπουν στους ιδιώτες να ασκήσουν τα δικαιώματα που τους απονέμει η κοινοτική έννομη τάξη δεν μπορούν να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από τους κανόνες που διέπουν τις παρόμοιες ένδικες προσφυγές του εσωτερικού δικαίου.

41. Αφετέρου, δυνάμει της «αρχής της αποτελεσματικότητας», οι κανόνες των ενδίκων προσφυγών του εσωτερικού δικαίου δεν μπορούν να έχουν διαμορφωθεί κατά τέτοιον τρόπο ώστε να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η κοινοτική έννομη τάξη.

B — Επί του πρώτου ερωτήματος

42. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα ζητείται από το Δικαστήριο να καθορίσει την έκταση εφαρμογής της αρχής της αποτελεσματικότητας. Το ερώτημα αυτό περιλαμβάνει δύο σκέλη.

1) Επί του πρώτου σκέλους του πρώτου ερωτήματος

43. Με το πρώτο σκέλος του πρώτου ερωτήματός του, το House of Lords ερωτά αν η αποκλειστική προθεσμία που θεσπίζει το άρθρο 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ έχει ως αποτέλεσμα να καθιστά πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση, εκ μέρους των αναιρεσειουσών, του δικαιώμα-

28 — Βλ., ειδικότερα, τις αποφάσεις της 16ης Δεκεμβρίου 1976, 33/76, Rewe (Συλλογή τόμος 1976, σ. 747, σκέψη 5), και 45/76, Comet (Συλλογή τόμος 1976, σ. 765, σκέψη 13) της 27ης Φεβρουαρίου 1980, 68/79, Just (Συλλογή τόμος 1980/Ι, σ. 253, σκέψη 25) της 5ης Μαρτίου 1980, 265/78, Ferwerda (Συλλογή τόμος 1980/Ι, σ. 313, σκέψη 10) της 27ης Μαρτίου 1980, 61/79, Denkavit (Συλλογή τόμος 1980/Ι, σ. 605, σκέψη 25) της 12ης Ιουνίου 1980, 130/79, Express Dairy Foods (Συλλογή τόμος 1980/ΙΙ, σ. 271, σκέψη 12) της 9ης Νοεμβρίου 1983, 199/82, San Giorgio (Συλλογή 1983, σ. 3595, σκέψη 12) της 29ης Ιουνίου 1988, 240/87, Deville (Συλλογή 1988, σ. 3513, σκέψη 12) της 25ης Ιουλίου 1991, C-208/90, Emmott (Συλλογή 1991, σ. 1-4269, σκέψη 16) προμνησθείσα απόφαση Fischer, σκέψη 39· αποφάσεις της 6ης Ιουλίου 1995, C-62/93, BP Σουπεργράζ (Συλλογή 1995, σ. I-1883, σκέψη 41) της 14ης Δεκεμβρίου 1995, C-312/93, Peterbroeck (Συλλογή 1995, σ. I-4599, σκέψη 12), καθώς και C-430/93 και C-431/93, Van Schijndel και Van Veen (Συλλογή 1995, σ. I-4705, σκέψη 17)· προμνησθείσα απόφαση Dietz, σκέψη 36· αποφάσεις της 10ης Ιουλίου 1997, C-261/95, Palmisani (Συλλογή 1997, σ. I-4025, σκέψη 27) της 17ης Ιουλίου 1997, C-90/94, Haahr Petroleum (Συλλογή 1997, σ. I-4085, σκέψη 46) της 2ας Δεκεμβρίου 1997, C-188/95, Fantask κ.λπ. (Συλλογή 1997, σ. I-6783, σκέψη 47) της 15ης Σεπτεμβρίου 1998, C-231/96, Edis (Συλλογή 1998, σ. I-4951, σκέψη 19) και της 1ης Δεκεμβρίου 1998, C-326/96, Levez (Συλλογή 1998, σ. I-7835, σκέψη 18, στο εξής: απόφαση Levez).

τός τους για αναδρομική υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα.

44. Οι λόγοι για τους οποίους υποβάλλεται αυτό το ερώτημα είναι απλοί. Διάφορες αναιρεσείουσες παρέλειψαν να ασκήσουν την αγωγή τους εντός έξι μηνών από της λήξεως της σχέσεως εργασίας τους²⁹. Κατ'εφαρμογήν της επίδικης διατάξεως, στερούνται τη δυνατότητα να ζητήσουν την αναγνώριση των προγενεστέρων σταδίων υπηρεσίας τους για τον υπολογισμό των συνταξιοδοτικών τους δικαιωμάτων. Το αιτούν δικαστήριο επιθυμεί να βεβαιωθεί ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν εμποδίζει να κηρυχθούν απαρέδεκτες οι αγωγές αυτές.

45. Η νομολογία του Δικαστηρίου επιτρέπει να δοθεί σύντομη απάντηση στο ερώτημα αυτό.

46. Πράγματι, κατά πάγια νομολογία, το Δικαστήριο «αναγν[ωρίζει] [...] ότι συμβιβάζεται προς το κοινοτικό δίκαιο ο καθορισμός ευλόγων προθεσμιών για την άσκηση εκδίκων μέσων [...]»³⁰. Θεωρεί ότι «τέτοιες προθεσμίες δεν μπορούν να θεωρηθούν ικανές να καταστήσουν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχει το κοινοτικό δίκαιο, έστω και αν, εξ ορισμού, η πάροδος των προθεσμιών αυτών συνεπάγεται την απόρριψη, εν όλω ή εν μέρει, του ασκηθέντος ενδίκου βοηθήματος [...]»³¹.

47. Η παραγραφή που απορρέει από την εκπνοή αυτών των προθεσμιών ασκήσεως του ενδίκου βοηθήματος συνιστά εφαρμογή της θεμελιώδους αρχής της ασφάλειας δικαίου, η οποία προστατεύει τόσο τον δικαιούμενο όσο και την εμπλεκόμενη διοίκηση³². «Ανταποκρίνεται στην ανάγκη να αποφεύγεται η επ' αόριστον αμφισβήτηση της νομιμότητας των διοικητικών αποφάσεων»³³.

48. Εξάλλου, η προθεσμία που προβλέπει το άρθρο 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ μπορεί να χαρακτηριστεί «εύλογη» ενόψει της νομολογίας του Δικαστηρίου. Πράγματι, στο παρελθόν, το Δικαστήριο αναγνώρισε το συμβιβαστό σαφώς βραχυτέρων αποκλειστικών προθεσμιών του εθνικού δικαίου με το κοινοτικό δίκαιο³⁴.

49. Κατά συνέπεια, θεωρώ ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν εμποδίζει την εφαρμογή του άρθρου 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ στις αγωγές τις οποίες αφορά η κύρια δίχη.

2) Επί του δευτέρου σκέλους του πρώτου ερωτήματος

50. Με το δεύτερο σκέλος του πρώτου ερωτήματός του, το House of Lords ερωτά αν

29 — Αυτό συμβαίνει στις περιπτώσεις των Kynaston, Fletcher, Foster, Harrison και Lee (σκέψεις 92 έως 96 της αποφάσεως του Industrial Tribunal του Birmingham της 4ης Δεκεμβρίου 1995).

30 — Προιμνηθείσα απόφαση Fantask κ.λπ., σκέψη 48. Βλ. επίσης τις προιμνηθείσες αποφάσεις Rewe, σκέψη 5, Comet, σκέψεις 16 έως 18, Just, σκέψη 22, Denkavit, σκέψη 23, Palmisani, σκέψη 28, Haahr Petroleum, σκέψη 48, Edis, σκέψη 20, και Levez, σκέψη 19.

31 — Προιμνηθείσα απόφαση Fantask κ.λπ., σκέψη 48.

32 — Βλ., μεταξύ άλλων, προιμνηθείσες αποφάσεις Rewe, σκέψη 5, Comet, σκέψη 18, και Palmisani, σκέψη 28.

33 — Απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 1993, C-338/91, Steenhorst-Neerings (Συλλογή 1993, σ. I-5475, σκέψη 22).

34 — Στην προιμνηθείσα υπόθεση Rewe, η προθεσμία προβολής «ενστάσεως» που προβλέπει η γερμανική νομοθεσία είχε καθοριστεί σε ένα μήνα. Στην προιμνηθείσα υπόθεση Comet, η προθεσμία ασκήσεως της προσφυγής που προέβλεπε η ολλανδική νομοθεσία είχε καθοριστεί σε 30 ημέρες (προτάσεις του γενικού εισαγγελέα J.-F. Warner στις δύο αυτές υποθέσεις. Συλλογή τόμος 1976, σ. 753).

το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations έχει ως αποτέλεσμα να καθιστά πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση, εκ μέρους των αναιρεσειουσών της κύριας δίκης, του δικαιώματος αναδρομικής υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα.

51. Στη διάρκεια της δίκης, οι συζητήσεις περιεστράφησαν κυρίως γύρω από την απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Δεκεμβρίου 1997 στην υπόθεση Magorrian και Cunningham³⁵ (στο εξής: απόφαση Magorrian).

52. Με την απόφαση αυτή, το έκτο τμήμα του Δικαστηρίου εξέτασε έναν δικονομικό κανόνα πανομοιότυπο με αυτόν του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations³⁶. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν επιτρέπει την εφαρμογή ενός τέτοιου δικονομικού κανόνα σε αγωγές που ασκούνται δυνάμει του άρθρου 119 της Συνθήκης από εργαζομένους με μειωμένο ωράριο και με τις οποίες ζητείται η αναγνώριση του δικαιώματος αναδρομικής υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα³⁷.

53. Πρέπει, συνεπώς, να εξεταστεί κατά πόσον το συμπέρασμα αυτό μπορεί να ισχύσει και για τις αγωγές τις οποίες αφορά η κύρια δίκη.

54. Προς τούτο, θα καθορίσω την έκταση εφαρμογής της λύσεως που έδωσε το Δικαστήριο στην υπόθεση Magorrian. Θα εξετάσω, στη συνέχεια, τις πραγματικές περιστάσεις των διαφορών της κύριας δίκης υπό το φως της λύσεως αυτής.

α) Επί της λύσεως που δόθηκε στην υπόθεση Magorrian

55. Τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως Magorrian μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

Το επίμαχο επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα εξασφάλιζε σε όλους τους ασφαλισμένους την καταβολή ενός εφ' άπαξ ποσού καθώς και βασικής συντάξεως. Επιπλέον, προέβλεπε ένα ειδικό καθεστώς³⁸, το καθεστώς «Mental Health Officer» (στο εξής: ΜΗΟ), το οποίο χορηγούσε συμπληρωματικές παροχές στα άτομα που είχαν εργαστεί τουλάχιστον επί είκοσι έτη με πλήρες ωράριο.

Η Μ. Τ. Magorrian είχε συμπληρώσει εννέα έτη υπηρεσίας με πλήρες ωράριο και αντίστοιχο προς ένδεκα έτη χρόνο υπό καθεστώς μειωμένου ωραρίου. Η Ι. Ρ. Cunningham είχε συμπληρώσει δεκαπέντε έτη υπηρεσίας με πλήρες ωράριο και αντίστοιχο προς ένδεκα έτη χρόνο υπό καθεστώς μειωμένου ωραρίου. Αμφότερες είχαν, συνεπώς, συμπληρώσει χρόνο αντίστοιχο της εικοσαετούς υπηρεσίας με πλήρες ωράριο. Ωστόσο, λόγω

35 — C-246/96, Συλλογή 1997, σ. I-7153.

36 — Επρόκειτο για το άρθρο 12 του Occupational Pension Schemes (Equal Access to Membership) Regulations (Northern Ireland) 1976 [κανονισμού για τη Βόρεια Ιρλανδία σχετικά με την ίση πρόσβαση στα επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα, στο εξής: Occupational Pension Regulations (Northern Ireland)]. Η διάταξη αυτή προβλέπει ότι, στις δίκες σχετικά με την υπαγωγή σε επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα, το δικαίωμα υπαγωγής στο σύστημα δεν είναι δυνατόν να ανατρέχει σε χρόνο πέραν των δύο ετών πριν από την ημερομηνία ασκήσεως της αγωγής (απόφαση Magorrian, σκέψη 5).

37 — Rgleio 2 sot diasajsijou.

38 — Όπως κρίθηκε στη σκέψη 32 της αποφάσεως Magorrian.

της εργασίας τους με μειωμένο ωράριο, δεν τους αναγνωριζόταν δικαίωμα υπαγωγής στο καθεστώς ΜΗΟ³⁹.

Όταν συνταξιοδοτήθηκαν, εισέπραξαν εφ' άπαξ ποσό και έλαβαν τη βασική σύνταξη. Ωστόσο, δεν είχαν δικαίωμα στην καταβολή των συμπληρωματικών παροχών που εξασφαλίζει το καθεστώς ΜΗΟ. Άσκησαν, ως εκ τούτου, αγωγή προκειμένου να συνυπολογισθούν οι περίοδοι απασχολήσεώς τους με μειωμένο ωράριο για τον υπολογισμό των παροχών αυτών. Καίτοι το εθνικό δικαστήριο θεώρησε ότι είχαν υποστεί έμμεση δυσμενή διάκριση λόγω φύλου, το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations (Northern Ireland) δεν επέτρεπε να ληφθεί υπόψη ο χρόνος υπηρεσίας τους πέραν της διετίας προ της ημερομηνίας ασκήσεως της αγωγής τους.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το έκτο τμήμα του Δικαστηρίου έκρινε ότι το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει την εφαρμογή κανόνα εθνικού δικαίου κατά τον οποίο, σε περίπτωση ευδοκμήσεως της αγωγής, τα διαχρονικά αποτελέσματα του δικαιώματος των εναγουσών προς αναδρομική υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα και προς είσπραξη των συμπληρωματικών παροχών που απορρέουν από το σύστημα αυτό περιορίζονται στην προ της ασκήσεως της αγωγής διετία⁴⁰.

56. Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και οι αναιρεσιβλητοι της κύριας δίκης υποστηρίζουν ότι η λύση που υιοθετήθηκε με την απόφαση Magorrian δικαιολογείται από τις ειδικές περιστάσεις της υποθέσεως εκείνης και δεν μπορεί να τύχει ανάλογης εφαρμογής στην υπό κρίση περίπτωση.

Τονίζουν ότι το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations (Northern Ireland), μη επιτρέποντας να ληφθούν υπόψη όλες οι περίοδοι υπηρεσίας που είχαν συμπληρώσει οι ενδιαφερόμενες στο παρελθόν, εμπόδισε τις M. T. Magorrian και I. P. Cunningham να ανταποκριθούν στην απαιτούμενη προϋπόθεση για την υπαγωγή τους στο καθεστώς ΜΗΟ. Ως εκ τούτου, η διάταξη αυτή στερούσε ολοσχερώς τις ενάγουσες από τις συμπληρωματικές παροχές που απέρρεαν από το καθεστώς αυτό. Μόνον υπ' αυτήν την έννοια ο επίδικος κανόνας καθιστούσε αδύνατη στην πράξη την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η κοινοτική έννομη τάξη.

Αντιθέτως, στις υποθέσεις της κύριας δίκης, το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations δεν στερεί ολοσχερώς τις αναιρεσείουσες από το δικαίωμα της αναδρομικής υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα. Περιορίζει απλώς την προ της ασκήσεως της αγωγής περίοδο για την οποία μπορεί να ζητηθεί η υπαγωγή αυτή.

Όμως, κατά πάγια νομολογία⁴¹, η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν απαγορεύει την

41 — Προμνηθείσα απόφαση Steenhorst-Neerings, σκέψη 16' απόφασεις της 6ης Δεκεμβρίου 1994, C-410/92, Johnson (Σύλλογη 1994, σ. I-5483, σκέψη 23), και της 23ης Νοεμβρίου 1995, C-394/93, Alonso-Pérez (Σύλλογη 1995, σ. I-4101, σκέψη 30): προμνηθείσα απόφαση Levez, σκέψη 20.

39 — Απόφαση Magorrian, σκέψη 32.

40 — Όπ. αν., σκέψη 47.

εφαρμογή κανόνα του εθνικού δικαίου ο οποίος απλώς και μόνον περιορίζει το αναδρομικό αποτέλεσμα των αιτήσεων που υποβάλλονται για τη χορήγηση μιας συγκεκριμένης παροχής.

νομολογίας του και, ιδίως, των προμνησθεισών αποφάσεων Vroege, Fisscher και Dietz.

57. Δεν μπορώ να συμμεριστώ την άποψη αυτή.

58. Ασφαλώς, οι περιστάσεις της υποθέσεως Magorrian ήταν ιδιαίτερες. Ωστόσο, οι όροι με τους οποίους το Δικαστήριο εξέθεσε τη συλλογιστική του υπερβαίνουν κατά πολύ τις συγκεκριμένες περιστάσεις της υποθέσεως εκείνης.

59. Θα εξετάσω αυτή τη συλλογιστική.

60. Απαντώντας στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι «[ο]ι περίοδοι απασχολήσεως των εργαζομένων με μειωμένο ωράριο που υπέστησαν έμμεση διάκριση λόγω φύλου πρέπει να ληφθούν υπόψη από τις 8 Απριλίου 1976, ημερομηνία εκδόσεως της αποφάσεως [Defrenne II], για τον υπολογισμό των συμπληρωματικών παροχών που οι πιο πάνω εργαζόμενοι δικαιούνται»⁴².

Με τη σκέψη αυτή, το Δικαστήριο συνήγαγε λογικώς τις συνέπειες της προγενέστερης

Πράγματι, σύμφωνα με τις αποφάσεις αυτές, το άρθρο 119 της Συνθήκης απονέμει στους εργαζομένους με μειωμένο ωράριο οι οποίοι υφίστανται έμμεση δυσμενή διάκριση λόγω φύλου το δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής στο επίδικο επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα και εισπράξεως των παροχών που απορρέουν από το σύστημα αυτό. Η αναγνώριση του δικαιώματος αυτού συνιστά εφαρμογή μιας γενικότερης επιταγής, σύμφωνα με την οποία, «στην περίπτωση που ο εργαζόμενος έχει υποστεί μια δυσμενή διάκριση αυτού του είδους, η αποκατάσταση της ίσης μεταχειρίσεως πρέπει να συνεπάγεται τη δημιουργία, για το θύμα της δυσμενούς διακρίσεως, της ίδιας καταστάσεως με εκείνη που ισχύει για τους εργαζομένους του άλλου φύλου»⁴³. Η δημιουργία καταστάσεως μη συνεπαγομένης διακρίσεις επιβάλλει, συνεπώς, να μπορεί ο εργαζόμενος που έχει υποστεί τη διάκριση να απαιτήσει να ληφθούν υπόψη, για τον υπολογισμό των συνταξιοδοτικών του δικαιωμάτων, όλες οι περίοδοι απασχολήσεως με μειωμένο ωράριο τις οποίες έχει συμπληρώσει από τις 8 Απριλίου 1976 και εντεύθεν.

61. Στο πλαίσιο της εξετάσεως του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος, το Δικαστήριο τόνισε ότι «με το αίτημα των αγωγών δεν ζητείται να ληφθούν, αναδρομικώς, ορισμένες συμπληρωματικές παροχές, αλλά να αναγνωρισθεί το δικαίωμα των εναγουσών να υπαχθούν *πλήρως* στο επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα [...]»⁴⁴.

42 — Απόφαση Magorrian, σημείο 1 του διατακτικού.

43 — Προμνησθείσα απόφαση Fisscher, σκέψη 35.

44 — Απόφαση Magorrian, σκέψη 42 (η υπογράμμιση δική μου).

Έτσι, το Δικαστήριο διέκρινε μεταξύ δύο κατηγοριών αγωγών: εκείνες με τις οποίες ζητείται η καταβολή *αναδρομικών* παροχών και εκείνες με τις οποίες οι ενάγοντες ζητούν να τους αναγνωρισθεί το δικαίωμα της *αναδρομικής υπαγωγής* («πλήρους» υπαγωγής) σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα.

Όσον αφορά την πρώτη κατηγορία αγωγών, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν απαγορεύει την εφαρμογή κανόνα του εθνικού δικαίου ο οποίος «[αρκείται] να περιορίσει τον προ της ασκήσεως της αγωγής χρόνο για τον οποίο μπορ[ούν] να ζητηθούν *αναδρομικώς* παροχές [...]»⁴⁵.

Αντιθέτως, όσον αφορά τη δεύτερη κατηγορία αγωγών, το Δικαστήριο έκρινε ότι «ο επίμαχος κανόνας στην κύρια δίκη *εμποδίζει να ληφθούν υπόψη όλα τα στάδια εργασίας των εναγουσών από τις 8 Απριλίου 1976 μέχρι [τη διετία προ της ασκήσεως της αγωγής τους]* για τον υπολογισμό των συμπληρωματικών παροχών που θα οφείλονταν *ακόμη και μετά την ημερομηνία ασκήσεως της αγωγής*»⁴⁶.

62. Το Δικαστήριο δεν είχε πρόθεση να περιορίσει την ισχύ της διαπιστώσεως αυτής μόνον στις ιδιαίτερες περιστάσεις της υποθέσεως *Magorrian*. Αντιθέτως, υπογράμμισε ότι ο επίδικος δικονομικός κανόνας προσέβαλλε την ίδια την ουσία του δικαιώματος

αναδρομικής υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα.

Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο ανέφερε ότι, «σε αντίθεση με τους επίμαχους κανόνες [...] οι οποίοι αρκούν[ται] να περιορίσουν, για λόγους ασφαλείας δικαίου, τη δυνατότητα να ζητηθούν αναδρομικώς ορισμένες παροχές και, επομένως, δεν [θίγουν] αυτή ταύτη την ουσία των δικαιωμάτων που απονέμει η κοινοτική έννομη τάξη, ένας κανόνας όπως ο επίμαχος στην κύρια δίκη καθιστά πρακτικώς αδύνατη την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων από τους ιδιώτες που επικαλούνται το κοινοτικό δίκαιο»⁴⁷.

Προς επιβεβαίωση αυτής της ανάλυσεως, το Δικαστήριο προσέθεσε ότι «ο επίμαχος στην κύρια δίκη κανόνας εθνικού δικαίου καταλήγει στον διαχρονικό περιορισμό του αμέσου αποτελέσματος του άρθρου 119 της Συνθήκης σε περιπτώσεις που ο περιορισμός αυτός δεν προβλέπεται ούτε από τη νομολογία του Δικαστηρίου ούτε από το πρωτόκολλο αριθ. 2 που προσαρτάται στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση [το πρωτόκολλο “Barber”]»⁴⁸.

Συνεπώς, το Δικαστήριο θεώρησε ότι, όπως και ένας διαχρονικός περιορισμός των αμέσων αποτελεσμάτων του άρθρου 119 της Συνθήκης, ο επίδικος δικονομικός κανόνας στερεί στους ιδιώτες, οι οποίοι κανονικά θα μπορούσαν να ασκήσουν τα δικαιώματα που αντλούν από την εν λόγω κοινοτική διάταξη, τη δυνατότητα να την επικαλεστούν προς στήριξη των αγωγών τους.

45 — Όπ. αν., σκέψη 43 (η υπογράμμιση δική μου).

46 — Όπ. αν. (η υπογράμμιση δική μου).

47 — Όπ. αν., σκέψη 44.

48 — Όπ. αν., σκέψη 45.

63. Από τις σκέψεις αυτές προκύπτει ότι η λύση που προκρίθηκε με την απόφαση *Magottian* δεν ισχύει μόνο για τις συγκεκριμένες περιστάσεις της υποθέσεως εκείνης.

64. Κατά τα λοιπά, θεωρώ η λύση αυτή πρέπει να τύχει ανάλογης εφαρμογής στην υπό κρίση υπόθεση.

Συγκεκριμένα, όπως και στην προμνησθείσα υπόθεση, το άρθρο 12 του *Occupational Pension Regulations* «εμποδίζει να ληφθούν υπόψη όλα τα στάδια εργασίας των ενδιαφερομένων από τις 8 Απριλίου 1976 μέχρι [τη διετία προ της ασκήσεως της αγωγής τους] για τον υπολογισμό των [...] παροχών που θα οφείλονταν ακόμη και μετά την ημερομηνία ασκήσεως της αγωγής»⁴⁹.

Υπογραμμίζω εξάλλου ότι, στην υπόθεση *Magottian*, οι ενδιαφερόμενες επιδίωκαν να τους αναγνωριστεί το δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής σε συνταξιοδοτικό σύστημα προκειμένου να εισπράξουν *συμπληρωματικές παροχές*. Επομένως, όποια και αν ήταν η έκβαση της διαφοράς, είχαν εξασφαλίσει την είσπραξη του εφ' άπαξ ποσού και της βασικής συντάξεως που παρείχε το γενικό επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα.

Αντιθέτως, στις υπό κρίση υποθέσεις, οι αναιρεσείουσες ζητούν να τους αναγνωριστεί το δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής στα επίδικα συνταξιοδοτικά συστήματα προκειμένου να τους χορηγηθεί η *βασική σύνταξη*. Όμως, αν η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν επιτρέπει την εφαρμογή δικονομικού

κανόνα που εμποδίζει να ληφθούν υπόψη όλα τα στάδια υπηρεσίας των ενδιαφερομένων από τις 8 Απριλίου 1976 και μετά για τον υπολογισμό συμπληρωματικών παροχών, κατά μείζονα λόγο θα πρέπει να απαγορεύει την εφαρμογή του εν λόγω κανόνα όταν αυτός εμποδίζει να ληφθούν υπόψη αυτά τα στάδια υπηρεσίας για τον υπολογισμό της βασικής συντάξεως.

65. Οι αναιρεσίβλητοι στην κύρια δίκη θεωρούν ότι η λύση αυτή δεν συμβιβάζεται με τη νομολογία του Δικαστηρίου και, ειδικότερα, με τις προμνησθείσες αποφάσεις *Fisscher* και *Dietz*. Υπενθυμίζουν ότι, σύμφωνα με τις αποφάσεις αυτές, «οι εθνικοί κανόνες που τάσσουν προθεσμίες ασκήσεως προσφυγών του εσωτερικού δικαίου είναι αντιτάξιμοι στους εργαζομένους που προβάλλουν δικαίωμα υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα [...]»⁵⁰.

66. Το επιχείρημα αυτό δεν με πείθει.

Πράγματι, στις προμνησθείσες υποθέσεις, το Δικαστήριο δεν κλήθηκε να αποφανθεί κατά πόσον η αρχή της αποτελεσματικότητας απαγόρευε την εφαρμογή των συγκεκριμένων δικονομικών κανόνων. Αντιθέτως, ενόψει του αντικειμένου των ερωτημάτων που του είχαν υποβληθεί, το Δικαστήριο

49 — Όπ. αν., σκέψη 43.

50 — Προμνησθείσα απόφαση *Dietz*, σκέψη 37. Βλ. επίσης προμνησθείσα απόφαση *Fisscher*, σκέψη 40.

περιορίστηκε να υπενθυμίσει γενικώς τη νομολογία του σχετικά με τη διαδικαστική αυτονομία των κρατών μελών. Έτσι, επιβεβαίωσε ότι οι κανόνες που τάσσουν προθεσμίες ασκήσεως προσφυγών του εσωτερικού δικαίου είναι αντιτάξιμοι στους εργαζομένους που προβάλλουν δικαίωμα υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, «υπό την προϋπόθεση [...] ότι δεν καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπέρμετρα δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η κοινοτική έννομη τάξη»⁵¹. Ωστόσο, σε αντίθεση προς την υπόθεση Magorrian, το Δικαστήριο δεν εξέτασε αν οι επίδικοι δικονομικοί κανόνες πληρούσαν αυτήν την προϋπόθεση.

διετίας — από του αποκλεισμού τους από το επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα.

Πράγματι, αντίθετα προς ό,τι συμβαίνει με τις αποκλειστικές προθεσμίες, ο επίδικος δικονομικός κανόνας δεν είναι ικανός να προαγάγει την ασφάλεια δικαίου, καθόσον εφαρμόζεται και στους ενάγοντες οι οποίοι, σύμφωνα με το άρθρο 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ, κατέθεσαν την αγωγή τους εντός έξι μηνών από της λήξεως της σχέσεως εργασίας την οποία αφορά το εισαγωγικό έγγραφο της δίκης⁵³.

Επιπλέον, οι επίδικοι δικονομικοί κανόνες στις προμνησθείσες υποθέσεις Fisscher και Díaz ήταν διαφορετικοί από αυτούς που αποτέλεσαν το αντικείμενο της αποφάσεως Magorrian. Οι κανόνες εκείνοι περιορίζονταν στον καθορισμό «κλασικών» αποκλειστικών προθεσμιών ή στην καθιέρωση αντιστοίχων αρχών του δικαίου (ήτοι της *rechtsverwerking* του ολλανδικού δικαίου)⁵², αλλά δεν περιόριζαν, σε περίπτωση ευδοκιμήσεως της αγωγής, το δικαίωμα των ενδιαφερομένων να υπαχθούν αναδρομικώς στο επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα από το οποίο είχαν αποκλειστεί.

β) Επί των πραγματικών περιστάσεων των διαφορών της κύριας δίκης

68. Στο σημείο αυτό πρέπει να εξετάσω τις πραγματικές περιστάσεις των διαφορών της κύριας δίκης.

67. Τέλος, δεν με πείθει ούτε το επιχείρημα ότι το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations παροτρύνει τους ενάγοντες να επιδείξουν επιμέλεια καλώντας τους να ασκήσουν την αγωγή τους εντός των επομένων μηνών — και, το αργότερο, εντός

69. Σχετικά με τις 60 000 αγωγές που ασκήθηκαν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, το Δικαστήριο διαθέτει πολύ περιορισμένες πληροφορίες. Συνεπώς, είναι αδύνατον να φαντασθούμε όλες τις πραγματικές καταστάσεις που είναι δυνατόν να εμφανίζονται στο πλαίσιο των δικών αυτών.

51 — Προμνησθείσα απόφαση Dietz, σκέψη 37 (η υπογράμμιση δική μου).

52 — Βλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα W. Van Gerven στις προμνησθείσες υποθέσεις Vroege και Fisscher, σημείο 31, καθώς και τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Γ. Κοσιά στην προμνησθείσα υπόθεση Dietz, σημείο 30.

53 — Βλ., υπ' αυτήν την έννοια, την απόφαση Magorrian, σκέψη 46.

70. Ωστόσο, η δικογραφία επιτρέπει τη διαπίστωση της υπάρξεως τριών τουλάχιστον κατηγοριών ενδίκων διαφορών⁵⁴.

71. *Πρώτον*, η εφαρμογή του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations είναι ικανή να στερήσει από ορισμένες αναιρεσιούσες τη δυνατότητα πληρώσεως των απαιτούμενων προϋποθέσεων για τη χορήγηση των συνταξιοδοτικών παροχών.

Η περίπτωση Foster είναι ενδεικτική της πρώτης κατηγορίας καταστάσεων.

Από τον Μάιο του 1979 έως τον Μάιο του 1994, η Foster εργάστηκε με μειωμένο ωράριο στη Midland Bank. Της επετράπη να υπαχθεί στο συνταξιοδοτικό σύστημα του εργοδότη της από 1ης Σεπτεμβρίου 1992. Τον Μάιο του 1994 αποχώρησε από την υπηρεσία. Ωστόσο, δεν της χορηγήθηκε σύνταξη. Συγκεκριμένα, το σύστημα της Midland Bank εξαρτά το δικαίωμα επί συνταξιοδοτικών παροχών από την προϋπόθεση ότι ο ενδιαφερόμενος έχει υπαχθεί στο σύστημα τουλάχιστον επί διετία. Όμως, η Foster δεν πληροί την προϋπόθεση αυτή, καθόσον υπήχθη στο σύστημα μόνο για χρονικό διάστημα είκοσι μηνών.

54 — Σημείωμα ουσιαστικά στις σελίδες 26 έως 34 της γαλλικής μεταφράσεως της διατάξεως περί παραπομπής, καθώς και στα σημεία 92 έως 96 της αποφάσεως του Industrial Tribunal του Birmingham της 4ης Δεκεμβρίου 1995.

Στις 23 Δεκεμβρίου 1994 η Foster άσκησε αγωγή με αίτημα να αναγνωριστεί το δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής της στο επίδικο σύστημα⁵⁵. Συναφώς, το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations δεν της επιτρέπει να επιτύχει αναγνώριση της υπαγωγής της στο σύστημα παρά μόνον για τις μετά τις 23 Δεκεμβρίου 1992 περιόδους απασχολήσεώς της, ήτοι μετά την πραγματική υπαγωγή της στο σύστημα της Midland Bank. Μη επιτρέποντας να ληφθούν υπόψη τα προ της υπαγωγής της στάδια υπηρεσίας, ο επίδικος δικονομικός κανόνας στερεί από τη Foster τη δυνατότητα να ανταποκριθεί στην προϋπόθεση χορηγήσεως συντάξεως.

Συνεπώς, ο κανόνας αυτός καθιστά αδύνατη την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει στην αναιρεσιούσα το άρθρο 119 της Συνθήκης.

72. *Δεύτερον*, ορισμένες αναιρεσιούσες επικαλούνται δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα για περιόδους απασχολήσεως με μειωμένο ωράριο τις οποίες διήνυσαν περισσότερο από δύο έτη πριν από την ημερομηνία ασκήσεως της αγωγής τους.

Είναι η περίπτωση Wainsborough⁵⁶.

55 — Στην πραγματικότητα, η Foster άσκησε την αγωγή της αφού είχε παύσει εξάμηνο από το τέλος της απασχολήσεώς της. Η αγωγή αυτή είναι συνεπώς απαράδεκτη. Ωστόσο, για τις ανάγκες της συλλογιστικής μου, ας υποθεθεί ότι η αγωγή ασκήθηκε εντός της προθεσμίας του άρθρου 2, παράγραφος 4, του EPA.

56 — Η, αζόλια, των Preston, Malby, Cockrill, Nuttall, Barron, Gilbert, Walker, Culley και Guerin.

Η Wainsborough εργάζεται με μειωμένο ωράριο στη Midland Bank από τον Μάιο του 1973. Της επιτράπη να υπαχθεί στο συνταξιοδοτικό σύστημα του εργοδότη της από 1ης Σεπτεμβρίου 1992. Στις 8 Δεκεμβρίου 1994 άσκησε αγωγή προκειμένου να αναγνωριστεί το δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής της στο σύστημα αυτό, για τις προ της 1ης Σεπτεμβρίου 1992 περιόδους. Ωστόσο, δυνάμει του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations, δεν είναι δυνατόν να της αναγνωριστεί δικαίωμα υπαγωγής στο σύστημα παρά μόνο για τις περιόδους απασχολήσεως μετά τις 8 Δεκεμβρίου 1992, ήτοι μετά την υπαγωγή της στο σύστημα της Midland Bank. Κατά συνέπεια, η αγωγή της Wainborough απορρίπτεται άνευ άλλου τινός.

Στις καταστάσεις αυτές, το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations καθιστά αδύνατη κάθε αγωγή με την οποία ζητείται να αναγνωριστεί το δικαίωμα των ενανθουσών να υπαχθούν αναδρομικώς σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα και να εισπράξουν τις παροχές που απορρέουν από το σύστημα αυτό. Έτσι, θίγει αυτή καθαυτήν την ουσία των δικαιωμάτων που απονέμει η κοινοτική έννομη τάξη.

73. Τρίτον, ορισμένες αναιρεσείουσες επικαλούνται δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα για διάφορες περιόδους απασχολήσεως με μειωμένο ωράριο: τις περιόδους που συμπλήρωσαν περισσότερο από δύο έτη πριν

από την άσκηση της αγωγής τους και εκείνες που διήνυσαν εντός της προ της ημερομηνίας αυτής διετίας.

Αυτή είναι η περίπτωση της Jones⁵⁷.

Η Jones εργάζεται ως εκπαιδευτικός με μειωμένο ωράριο από τον Απρίλιο του 1977. Από τον Αύγουστο του 1993, έχει υπαχθεί στο Teacher's Superannuation Scheme. Στις 6 Δεκεμβρίου 1994, άσκησε αγωγή με αίτημα να αναγνωριστεί το δικαίωμα της αναδρομικής υπαγωγής της στο εν λόγω συνταξιοδοτικό σύστημα. Κατ' εφαρμογήν του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations, η αναγνώριση της υπαγωγής δεν μπορεί να ανατρέξει σε περιόδους απασχολήσεως προ της 6ης Δεκεμβρίου 1992. Συνεπώς, η αγωγή είναι απορριπτέα στο μέτρο που αφορά τις περιόδους απασχολήσεως από τον Απρίλιο του 1977 έως τις 5 Δεκεμβρίου 1992.

Στις καταστάσεις αυτές, το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations δεν καθιστά αδύνατη την άσκηση αγωγής. Αντιθέτως, την καθιστά εξαιρετικά δυσχερή, καθώς δεν επιτρέπει να ληφθούν υπόψη τα στάδια υπηρεσίας των ενδιαφερομένων από την έναρξη της απασχολήσεώς τους έως την προ της ασκήσεως της αγωγής τους διετία.

57 — Η, ακόμη, η περίπτωση Harris.

74. Θεωρώ ότι, και στις τρεις περιγραφείσες περιπτώσεις, το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations έχει ως αποτέλεσμα να καθιστά αδύνατη στην πράξη ή εξαιρετικά δυσχερή την άσκηση, εκ μέρους των αναιρεσιουσών της κύριας δίκης, του δικαιώματος αναδρομικής υπαγωγής τους σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα.

75. Κατά συνέπεια, προτείνω στο Δικαστήριο να αποφανθεί ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν επιτρέπει την εφαρμογή της επίδικης διατάξεως στις διαφορές της κύριας δίκης.

Γ — Επί του δευτέρου ερωτήματος

76. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το Δικαστήριο καλείται να προσδιορίσει το περιεχόμενο της αρχής της ισοδυναμίας.

77. Ενόψει των συμπερασμάτων στα οποία κατέληξα ανωτέρω, η εξέταση του ερωτήματος αυτού δικαιολογείται μόνον όσον αφορά το άρθρο 2, παράγραφος 4, του EPA. Πράγματι, αν, όπως φρονώ, η αρχή της αποτελεσματικότητας απαγορεύει την εφαρμογή του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations στις αγωγές τις οποίες αφορά η κύρια δίκη, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να μην εφαρμόσουν τη διάταξη αυτή, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου⁵⁸. Στην περίπτωση αυτή, η

εξέταση της αρχής της ισοδυναμίας καθίσταται άνευ αντικειμένου όσον αφορά τον δεύτερο αυτόν δικονομικό κανόνα.

78. Ωστόσο, για λόγους πληρότητας της ανάλυσεως, θα εξετάσω την αρχή αυτή λαμβάνοντας υπόψη τις δύο επίδικες εθνικές διατάξεις.

79. Η αρχή της ισοδυναμίας επιτάσσει την «εξάλειψη των διακρίσεων»: η άσκηση δικαιώματος εκ του κοινοτικού δικαίου στο πλαίσιο του εθνικού νομικού συστήματος δεν μπορεί να εξαρτάται από προϋποθέσεις αυστηρότερες από εκείνες που ισχύουν για την άσκηση του αντιστοίχου δικαιώματος που παρέχει το εσωτερικό δίκαιο.

80. Το House of Lords ζητεί, επομένως, να καθοριστεί κατά πόσον οι δικονομικοί κανόνες που θεσπίζονται από το άρθρο 2, παράγραφος 4, του EPA και το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations, που έχουν εφαρμογή στις αγωγές που άσκησαν οι αναρεσείουσες βάσει του άρθρου 119 της Συνθήκης, είναι λιγότερο ευνοϊκά από τους λοιπούς δικονομικούς κανόνες που εφαρμόζονται σε παρόμοιες ένδικες προσφυγές του εσωτερικού δικαίου.

81. Προς τον σκοπό αυτό, το αιτούν δικαστήριο υποβάλλει τρία ερωτήματα. Με το πρώτο ερώτημα, ερωτά κατά πόσον συμβιβάζεται με την αρχή της ισοδυναμίας η μέσω του EPA άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει στους ιδιώτες το άρθρο 119 της Συνθήκης. Με το δεύτερο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να προσδιοριστούν τα κριτήρια του κοινοτικού δικαίου που επιτρέπουν να διαπιστωθεί η ύπαρξη «παρό-

⁵⁸ — Μεταξύ άλλων, απόφαση του Δικαστηρίου της 9ης Μαρτίου 1978, 106/77, Simmenthal (Σύλλογος τόμος 1978, σ. 239).

μοιας ένδικης προσφυγής του εσωτερικού δικαίου». Με το τρίτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να πληροφορηθεί ποια είναι τα κριτήρια του δικαίου αυτού που επιτρέπουν να καθοριστεί αν οι κανόνες που διέπουν αυτήν την παρόμοια ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου είναι «ευνοϊκότεροι» από αυτούς που εφαρμόζονται στις ένδικες προσφυγές που στηρίζονται σε παράβαση του άρθρου 119 της Συνθήκης.

82. Μετά την παραλαβή της παρούσας αιτήσεως ερμηνείας, το Δικαστήριο εξέδωσε την απόφασή του στην υπόθεση Levez. Όπως παρατηρεί το House of Lords⁵⁹, τα ζητήματα αρχής που ανέκυπταν στην υπόθεση εκείνη είναι ανάλογα αυτών που μας απασχολούν σήμερα⁶⁰. Κατά συνέπεια, θα επαναλάβω σε μεγάλο βαθμό τη συλλογιστική που ανέπτυξε το Δικαστήριο με την προμνησθείσα απόφαση.

1) Επί του πρώτου σκέλους του δευτέρου ερωτήματος

83. Καταρχάς, το House of Lords ερωτά αν, προς εξασφάλιση της τήρησης της αρχής της ισοδυναμίας, μπορεί να θεωρηθεί ότι μια αγωγή στηριζόμενη σε παραβίαση του ΕΡΑ συνιστά ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου παρόμοια με αγωγή στηριζόμενη σε παράβαση του άρθρου 119 της Συνθήκης.

59 — Σελίδες 8 και 9 της ελληνικής μεταφράσεως της διατάξεως περί παραπομπής.

60 — Εν προκειμένω, το Δικαστήριο είχε μεταξύ άλλων κληθεί να διευκρινίσει το περιεχόμενο της αρχής της ισοδυναμίας και να αποφανθεί αν η αρχή αυτή απαγόρευε την εφαρμογή του άρθρου 2, παράγραφος 5, του ΕΡΑ σε ένδικη προσφυγή ασκηθείσα δυνάμει του άρθρου 119 της Συνθήκης από μισθωτό, με αίτημα την αναδρομική καταβολή αμοιβών.

84. Με τις προτάσεις μου στην υπόθεση Levez⁶¹, εξέθεσα τους λόγους για τους οποίους, κατά τη γνώμη μου, οι ένδικες προσφυγές που ασκούνται δυνάμει του ΕΡΑ και δυνάμει του άρθρου 119 της Συνθήκης θα πρέπει να θεωρούνται όχι παρόμοιες αλλά ταυτιζόμενες.

85. Το Δικαστήριο συμμερίζεται την άποψή μου, καθόσον, με την προμνησθείσα απόφαση, έκρινε τα εξής:

«[...] πρέπει να παρατηρηθεί ότι ο ΕΡΑ αποτελεί την εθνική νομοθεσία με την οποία εφαρμόζεται η κοινοτική αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω φύλου όσον αφορά τις αμοιβές, όπως αυτή απορρέει από το άρθρο 119 της Συνθήκης και από την οδηγία [75/117/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 10ης Φεβρουαρίου 1975, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών που αφορούν την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των αμοιβών μεταξύ εργαζομένων ανδρών και γυναικών (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 42)].

Επομένως [...] για την τήρηση της αρχής της ισοδυναμίας δεν αρκεί [...] να εφαρμόζονται οι ίδιοι δικονομικοί κανόνες [...] σε δύο συγκρίσιμα είδη αγωγών, της μιας ασκούμενης βάσει του κοινοτικού δικαίου και της άλλης στηριζόμενης στο εθνικό δίκαιο, εφόσον πρόκειται για ένα και το αυτό μέσο παροχής ένδικης προστασίας.

61 — Σημεία 41 έως 48.

Πράγματι, από την προσχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου στις Κοινότητες, ο ΕΡΑ αποτελεί τη νομοθεσία με την οποία το Ηνωμένο Βασίλειο εκπληρώνει τις υποχρεώσεις που υπέχει, καταρχάς, από το άρθρο 119 της Συνθήκης και, κατόπιν, από την οδηγία [75/117]. *Δεν μπορεί, συνεπώς, να αποτελέσει την ενδεδειγμένη βάση συγκρίσεως προκειμένου να διαπιστωθεί η τήρηση της αρχής της ισοδυναμίας*»⁶².

86. Στην υπό κρίση περίπτωση, προτείνω στο Δικαστήριο να επικυρώσει την ανάλυση αυτή και, ως εκ τούτου, να δώσει αρνητική απάντηση στο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου.

2) Επί του δευτέρου σκέλους του δευτέρου ερωτήματος

87. Δεύτερον, το House of Lords ζητεί να πληροφορηθεί τα κριτήρια του κοινοτικού δικαίου βάσει των οποίων διαπιστώνεται η ύπαρξη παρόμοιας ένδικης προσφυγής του εσωτερικού δικαίου.

88. Συναφώς, η απόφαση Levez εκθέτει συνοπτικώς τις αρχές που ισχύουν στο πλαίσιο μιας τέτοιας έρευνας.

Έτσι, μπορούν να θεωρηθούν ως «παρόμοιες» οι ένδικες προσφυγές του εσωτερικού

δικαίου που έχουν παρόμοιο αντικείμενο και παρόμοια αιτία με ένδικες προσφυγές στηριζόμενες σε παραβίαση του κοινοτικού δικαίου⁶³.

Εξάλλου, προκειμένου να διαπιστωθεί αν τηρείται η αρχή της ισοδυναμίας, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εξετάσει όχι μόνο το αντικείμενο, αλλά και τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά των ενδίκων προσφυγών του εσωτερικού δικαίου που υποτίθεται ότι είναι παρόμοιες⁶⁴.

Επιπλέον, κάθε περίπτωση στην οποία τίθεται το ζήτημα αν μια εθνική διάταξη του δικονομικού δικαίου είναι λιγότερο ευνοϊκή από εκείνες που αφορούν παρόμοιες ένδικες προσφυγές του εσωτερικού δικαίου πρέπει να αναλύεται λαμβανομένης υπόψη της θέσεως της διατάξεως αυτής στο σύνολο της διαδικασίας, της εξελίξεως της διαδικασίας και των ιδιομορφιών της ενώπιον των διαφορών εθνικών αρχών⁶⁵.

Τέλος, η αρχή της ισοδυναμίας δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως υποχρεώνουσα το κράτος μέλος να επεκτείνει το πλέον ευνοϊκό εσωτερικό καθεστώς στο σύνολο των ενδίκων προσφυγών που ασκούνται στον συγκεκριμένο τομέα του δικαίου⁶⁶.

63 — Προιμνησθείσες αποφάσεις Palmisani, σκέψεις 34 έως 38, Edis, σκέψη 36, και Levez, σκέψη 41.

64 — Προιμνησθείσες αποφάσεις Palmisani, σκέψεις 34 έως 38, και Levez, σκέψη 43.

65 — Προιμνησθείσες αποφάσεις Peterbroeck, σκέψη 14, Van Schijndel και Van Veen, σκέψη 19, και Levez, σκέψη 44.

66 — Προιμνησθείσες αποφάσεις Edis, σκέψη 36, και Levez, σκέψη 42.

62 — Σκέψεις 46 έως 48 (η υπογράμμιση δική μου).

89. Προς το παρόν, μια υπόμνηση των αρχών που διατυπώθηκαν με την απόφαση *Levez* αρκούν για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα του House of Lords. Πράγματι, το Δικαστήριο ερωτήθηκε μόνον ως προς τα στοιχεία ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου που επιτρέπουν να διαπιστωθεί κατά πόσον υφίσταται παρόμοια ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου. Το αιτούν δικαστήριο δεν ζητεί τον επακριβή προσδιορισμό αυτής της ένδικης προσφυγής.

Εξάλλου, το Δικαστήριο θεωρεί ότι «στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται να εξακριβώνουν κατά πόσον οι διαδικαστικές προϋποθέσεις που θέτει το εσωτερικό δίκαιο για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων που παρέχει στους πολίτες το κοινοτικό δίκαιο είναι σύμφωνες προς την αρχή της ισοδυναμίας [...]»⁶⁷.

Η αναγνώριση της αρμοδιότητας αυτής δικαιολογείται από το ότι «το εθνικό δικαστήριο [...] είναι το μόνο που έχει άμεση γνώση των δικονομικών κανόνων που ισχύουν για τις ένδικες προσφυγές στον τομέα του [εσωτερικού] δικαίου [...]»⁶⁸.

90. Ωστόσο, η επιθυμία του να δώσει χρήσιμη απάντηση στο εθνικό δικαστήριο οδηγεί ενίοτε το Δικαστήριο να διατυπώνει πιο συγκεκριμένες παρατηρήσεις όσον αφορά τα δυνατά στοιχεία συγκρίσεως. Έτσι, στην προμνησθείσα απόφαση *Palmisani*⁶⁹, το Δικαστήριο βοήθησε το εθνικό δικαστήριο να

εντοπίσει, στο εθνικό του δίκαιο, τις ένδικες προσφυγές του εσωτερικού δικαίου που θα μπορούσαν να συγκριθούν με τις ένδικες προσφυγές με τις οποίες ζητείται αποκατάσταση της ζημίας που προκαλείται λόγω καθυστερημένης μεταφοράς μιας κοινοτικής οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη.

91. Δεν μπορώ να αποκλείσω εκ των προτέρων το ενδεχόμενο να αποφασίσει το Δικαστήριο να υιοθετήσει ανάλογη στάση και στην υπό κρίση υπόθεση.

92. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να αναζητήσω μια ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου που θα μπορούσε να θεωρηθεί παρόμοια με τις αγωγές τις οποίες αφορά η κύρια δίκη.

93. Με τις γραπτές παρατηρήσεις τους, οι αναιρεσείουσες της κύριας δίκης αναφέρθηκαν σε διάφορα στοιχεία συγκρίσεως. Υποστήριξαν ότι οι αγωγές τους μπορούσαν να συγκριθούν με τις ένδικες προσφυγές που ασκούνται δυνάμει του *Sex Discrimination Act 1975*, με τις ένδικες προσφυγές που ασκούνται δυνάμει του *Race Relations Act 1976*, με τις αγωγές με αίτημα την αναδρομική καταβολή αμοιβών⁷⁰, ή τις αγωγές για παράνομη παρακράτηση μισθού⁷¹.

67 — Απόφαση *Levez*, σκέψη 39. Βλ. επίσης προμνησθείσα απόφαση *Palmisani*, σκέψη 33.

68 — Απόφαση *Levez*, σκέψη 43.

69 — Σκέψεις 33 έως 38.

70 — Επιλαμβάνεται τον *Limitation Act 1980* και τον *Industrial Tribunals Extension of Jurisdiction (England and Wales) Order 1994* (σημείο 6.11 των παρατηρήσεων των αναιρεσείουσών της κύριας δίκης).

71 — Επιλαμβάνεται τον *Employment Rights Act 1996* (σημείο 6.14 των παρατηρήσεων των αναιρεσείουσών της κύριας δίκης).

94. Με τις προτάσεις μου στην υπόθεση Levez⁷², εξέθεσα τους λόγους για τους οποίους, κατά τη γνώμη μου, οι ένδικες προσφυγές που ασκούνται βάσει του Sex Discrimination Act 1975 ή βάσει του Race Relations Act 1976 δεν μπορούν λυσιτελώς να συγκριθούν με τις ένδικες προσφυγές που ασκούνται δυνάμει του άρθρου 119 της Συνθήκης. Κατ' ουσίαν, μια τέτοια σύγκριση θα προσήκε σε μια προσέγγιση στην οποία το ζήτημα της δυσμενούς — είτε λόγω φύλου είτε φυλετικής — διακρίσεως θα αποτελούσε το επίκεντρο της διαφοράς. Επέλεξα, συνεπώς, μια σύγκριση στον τομέα του εργατικού δικαίου, εντοπίζοντας μια ένδικη προσφυγή της οποίας το αντικείμενο ήταν ταυτόσημο με αυτό της ένδικης προσφυγής που στηρίζεται στην παραβίαση του κοινοτικού δικαίου.

95. Εν προκειμένω, η συλλογιστική αυτή με οδηγεί και εδώ να αποκλείσω, ως βάση συγκρίσεως, τις αγωγές περί αναδρομικής καταβολής αμοιβών ή τις αγωγές που ασκούνται λόγω παράνομης παρακρατήσεως μισθού. Πράγματι, οι αγωγές τις οποίες αφορά η κύρια δίκη δεν έχουν ως αντικείμενο την αναδρομική καταβολή αμοιβών ή μισθών, αλλά την αναδρομική υπαγωγή των εναγουσών σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα.

96. Ενόψει του αντικειμένου αυτού, φρονώ ότι οι αγωγές τις οποίες αφορά η κύρια δίκη θα πρέπει να συγκριθούν με ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου με την οποία ο εργαζόμενος επιδιώκει, βάσει ρυθμίσεως ξένης προς το κοινοτικό δίκαιο, την υπαγωγή του σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα.

97. Ωστόσο, παρουσιάζεται μια δυσκολία. Συγκεκριμένα, μπορούμε να φανταστούμε πολλούς λόγους για τους οποίους ένας εργαζόμενος δεν έχει δεόντως υπαχθεί σε συνταξιοδοτικό σύστημα. Η μη υπαγωγή μπορεί να οφείλεται σε αμέλεια του εργοδότη, σε αμέλεια του ίδιου του εργαζομένου, σε άγνοια του ενός ή του άλλου όσον αφορά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, σε απάτη του εργοδότη, κ.λπ.

98. Συναφώς, το κριτήριο της «αιτίας» της ένδικης προσφυγής, το οποίο θεσπίζει η απόφαση Levez, μας επιτρέπει να συγκεκριμενοποιήσουμε περισσότερο την έρευνα.

99. Εν προκειμένω, οι αναιρεσείουσες της κύριας δίκης διαμαρτύρονται διότι δεν τους επιτράπη να υπαχθούν σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, ενώ μια κοινοτική διάταξη τους απονέμει ρητώς δικαίωμα υπαγωγής. Εξάλλου, οι εργοδότες τους όφειλαν να γνωρίζουν ότι ο αποκλεισμός αυτός αντιβαίνει στο κοινοτικό δίκαιο καθόσον, μετά την έκδοση της προμνησθείσας αποφάσεως Bilka, κατέστη σαφές ότι η παραβίαση του κανόνα της ισότητας όσον αφορά την αναγνώριση του δικαιώματος αυτού συνιστά παράβαση του άρθρου 119 της Συνθήκης⁷³.

100. Αν εφαρμοστούν αναλογικά οι παράμετροι αυτές σε ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου, φαίνεται ότι το αιτούν δικαστήριο θα μπορούσε λυσιτελώς να αναφερθεί στην κατάσταση ενός εργαζομέ-

72 — Σημεία 50 έως 69.

73 — Βλ. προμνησθείσας αποφάσεις Vroege, σκέψεις 28 και 29, Fisser, σκέψεις 25 και 26, Dietz, σκέψη 20, και Magorian, σκέψεις 28 και 29.

νου με πλήρες ωράριο ο οποίος, κατά παράβαση δεσμευτικών διατάξεων, αποκλείστηκε από επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, ενώ ο εργοδότης του γνώριζε ή όφειλε λογικά να γνωρίζει ότι ο αποκλεισμός αυτός είναι παράνομος.

101. Κατά συνέπεια, φρονώ ότι, προς εξασφάλιση της τηρήσεως της αρχής της ισοδυναμίας, το House of Lords μπορούσε να θεωρήσει ως «παρόμοια» των αγωγών τις οποίες αφορά η κύρια δίκη μια ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου που ασκείται από εργαζόμενο με πλήρες ωράριο ο οποίος, για λόγους ξένους προς οποιαδήποτε διάκριση λόγω φύλου ή φυλετική διάκριση, αποκλείστηκε παρانونώς από επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, καίτοι ο εργοδότης του γνώριζε ή όφειλε λογικά να γνωρίζει τον παράνομο χαρακτήρα του αποκλεισμού αυτού.

3) Επί του τρίτου σκέλους του δευτέρου ερωτήματος

102. Τρίτον, το House of Lords ζητεί να πληροφορηθεί τα κριτήρια του κοινοτικού δικαίου τα οποία επιτρέπουν να καθοριστεί αν οι δικονομικοί κανόνες που διέπουν την παρόμοια ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου είναι ευνοϊκότεροι από τους κανόνες που ισχύουν για την ένδικη προσφυγή που στηρίζεται στην παράβαση του άρθρου 119 της Συνθήκης.

103. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου⁷⁴, τα εθνικά δικαστήρια είναι τα μόνα αρμόδια να προβαίνουν στη σύγκριση των δικονομικών κανόνων που εφαρμόζονται στην παρόμοια ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου και στην ένδικη προσφυγή που ασκείται δυνάμει του κοινοτικού δικαίου.

104. Ωστόσο, «για τους σκοπούς της εκτιμήσεως στην οποία θα πρέπει να προβεί το εθνικό δικαστήριο, το Δικαστήριο μπορεί να του παράσχει ορισμένα στοιχεία σχετικά με την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου»⁷⁵.

105. Έτσι, στην απόφαση Levez, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι θα παραβιαζόταν η αρχή της ισοδυναμίας αν ο ιδιώτης που επικαλείται δικαίωμα που του απονέμει η κοινοτική έννομη τάξη υποχρεωνόταν να υποβληθεί σε πρόσθετα έξοδα ή να υπαχθεί σε πρόσθετες προθεσμίες σε σχέση προς ενάγοντα ο οποίος στηρίζει την αγωγή του σε δικαίωμα αντλούμενο από την εσωτερική νομοθεσία⁷⁶.

106. Εν προκειμένω, το House of Lords καλείται να κρίνει αν οι κανόνες του άρθρου 2, παράγραφος 4, του EPA και του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations είναι αυστηρότεροι από εκείνους που εφαρμόζονται στην παρόμοια ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου που θα εντοπίσει με τη βοήθεια των ανωτέρω εκτεθέντων κριτηρίων⁷⁷ (στο εξής: ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου).

⁷⁴ — Προμνησθείσες αποφάσεις Palmisani, σκέψη 33, και Levez, σκέψη 39.

⁷⁵ — Απόφαση Levez, σκέψη 40.

⁷⁶ — Σκέψη 51.

⁷⁷ — Στη συνέχεια της συλλογιστικής μου, θα θεωρήσω ότι αυτή η «παρόμοια ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου» είναι αυτή που περιγράφεται στο σημείο 101 των παρούσων προτάσεων μου.

107. Στο πλαίσιο αυτό, η υπό κρίση υπόθεση θέτει δύο ιδιαίτερα ζητήματα⁷⁸.

108. Πρώτον, οι κανόνες που διέπουν την ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου μπορεί να περιέχουν δικονομικές ρυθμίσεις συγχρόνως ευνοϊκότερες και αυστηρότερες από εκείνες που εφαρμόζονται στις αγωγές τις οποίες αφορά η κύρια δίκη.

109. Πράγματι, η άσκηση ένδικης προσφυγής του εσωτερικού δικαίου μπορεί να υπόκειται σε αποκλειστική προθεσμία βραχύτερη από εκείνη που θεσπίζει το άρθρο 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ. Αντιθέτως, σε περίπτωση ευδοκμήσεως της προσφυγής αυτής, ο ενδιαφερόμενος μπορεί να επιτυγχάνει την αναδρομική υπαγωγή του σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα για περίοδο μεγαλύτερη της διετίας την οποία προβλέπει το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations.

110. Στην περίπτωση αυτή, θα πρέπει να καθοριστεί αν η σύγκριση πρέπει να αφορά καθεμία από τις δικονομικές ρυθμίσεις (σύγκριση των επί μέρους κανόνων) ή, αντιθέτως, αν πρέπει να αφορά το σύνολο των επιμέτρων δικονομικών κανόνων (σφαιρική σύγκριση).

111. Συναφώς, το Δικαστήριο θεωρεί ότι «τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να αναλύουν κάθε περίπτωση στην οποία τίθεται το ζήτημα αν μια εθνική διάταξη του δικονομικού δικαίου είναι λιγότερο ευνοϊκή από εκείνες που αφορούν παρόμοιες ένδικες προσφυγές του εσωτερικού δικαίου λαμβάνοντας υπόψη τη θέση της διατάξεως αυτής στο *σύνολο της διαδικασίας*, την εξέλιξη της διαδικασίας και τις ιδιομορφίες της [...]»⁷⁹.

112. Συνεπώς, οι διάφορες πτυχές των δικονομικών ρυθμίσεων δεν μπορούν να εξετάζονται μεμονωμένα, αλλά πρέπει να εντάσσονται στο όλο πλαίσιό τους⁸⁰.

113. Επομένως, το House of Lords, προκειμένου να κρίνει αν οι δικονομικοί κανόνες του άρθρου 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ και του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations είναι λιγότερο ευνοϊκοί από αυτούς που διέπουν την ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου, θα πρέπει να προβεί σε σφαιρική σύγκριση των διαφόρων πτυχών των εφαρμοστέων δικονομικών ρυθμίσεων.

114. Το δεύτερο ζήτημα ανακύπτει λόγω του μεγάλου αριθμού των διαδικασιών που έχουν κινηθεί ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

78 — Βλ., συναφώς, τις παρατηρήσεις του Ηνωμένου Βασιλείου (σημεία 5.34 έως 5.40) και τις παρατηρήσεις που κατατέθηκαν εξ ονόματος των Southern Electric plc, South Wales Electricity Company plc, Electricity Pension Trustee Ltd, Midland Bank plc, Sutton College, Preston College, Grimsby College και Hull College (σημεία 54 έως 56).

79 — Απόφαση Levez, σκέψη 44. Βλ. επίσης τις προμνησθείσες αποφάσεις Peterbroeck, σκέψη 14, και Van Schijndel και Van Veen, σκέψη 19.

80 — Βλ. επίσης τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Γ. Κοσμά στην προμνησθείσα υπόθεση Palmisani, σημεία 22, 26 και 27.

115. Πράγματι, ο «ευνοϊκότερος» χαρακτήρας των κανόνων που διέπουν την ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου ποικίλλει ενδεχομένως αναλόγως των πραγματικών περιστάσεων των αγωγών τις οποίες αφορά η κύρια δίκη. Έτσι, οι δικονομικοί κανόνες που διέπουν την ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου μπορούν να θεωρηθούν *ευνοϊκότεροι* από τους κανόνες που εφαρμόζονται στις αγωγές της κύριας δίκης όσον αφορά *ορισμένες ενάγουσες*, αλλά *λιγότερο ευνοϊκοί* από τους κανόνες που εφαρμόζονται στις αγωγές της κύριας δίκης όσον αφορά *άλλες ενάγουσες*⁸¹.

116. Η διαφορά αυτή θα μπορούσε να οδηγήσει ορισμένες ενάγουσες να ζητήσουν, εν ονόματι της αρχής της ισοδυναμίας, να εφαρμοστούν στην αγωγή τους οι δικονομικοί κανόνες που διέπουν την ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου. Αντιθέτως, άλλες ενάγουσες θα μπορούσαν να ζητήσουν, εν ονόματι της ίδιας αρχής της ισοδυναμίας, να εφαρμοστούν στην αγωγή τους οι δικονομικοί κανόνες που προβλέπονται από το άρθρο 2, παράγραφος 4, του EPA και από το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations.

117. Όπως και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, φρονώ ότι η αποδοχή μιας τέτοιας εφαρμογής της αρχής της ισοδυναμίας δεν θα συμβιβαζόταν με την αρχή της ασφαλείας δικαίου.

⁸¹ — Υπογραμμίζω ότι η έννοια της «ένδικης προσφυγής του εσωτερικού δικαίου» δεν μπορεί να διαφέρει αναλόγως των περιστάσεων που αφορούν καθεμία από τις διάφορες αναρreseύουσες της κύριας δίκης. Πράγματι, η ένδικη αυτή προσφυγή προσδιορίζεται βάσει αντικειμενικών κριτηρίων (βλ. σημείο 88 των παρούσων προτάσεων). Συνεπώς, η «παρόμοια ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου» θα είναι η ίδια για το σύνολο των αναρreseύουσών της κύριας δίκης.

118. Πράγματι, τα εθνικά δικαστήρια θα ήταν υποχρεωμένα να κρίνουν τις αγωγές τις οποίες αφορά η κύρια δίκη με βάση διαφορετικούς κανόνες δικαίου. Επιπλέον, τόσο οι αρμόδιες αρχές όσο και οι υποκείμενοι στη δικαιοδοσία τους — ενάγοντες ή εναγόμενοι — δεν θα μπορούσαν να γνωρίζουν με ακρίβεια τους κανόνες του εθνικού δικαίου που θα εφαρμόζονταν στις διαφορές.

119. Κατά συνέπεια, προτείνω στο Δικαστήριο να κρίνει ότι, στο πλαίσιο της αρχής της ισοδυναμίας, οι δικονομικοί κανόνες που διέπουν την παρόμοια ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου και οι δικονομικοί κανόνες που διέπουν την ένδικη προσφυγή που ασκείται λόγω παραβάσεως του κοινωνικού δικαίου πρέπει να συγκριθούν μεταξύ τους κατά τρόπο αντικειμενικό και αφηρημένο, και όχι κατά τρόπο υποκειμενικό αναλόγως των πραγματικών περιστάσεων που αφορούν καθεμία από τις αναρreseύουσες της κύριας δίκης.

Δ — Επί του τρίτου ερωτήματος

120. Το τρίτο προδικαστικό ερώτημα αφορά την ιδιαίτερη κατάσταση ορισμένων αναρreseύουσών της κύριας δίκης.

121. Υπενθυμίζω ότι πρόκειται για καθηγητές ή λέκτορες που εργάζονται κανονικά, αλλά δυνάμει διαδοχικών και χωριστών από νομικής απόψεως συμβάσεων (στο εξής: η/οι εκπαιδευτικός/οί). Οι συμβάσεις τους καλύπτουν, αναλόγως της περιπτώσεως, ένα ακαδημαϊκό έτος, ένα τρίμηνο ή ακόμα και τη

συγκεκριμένη διάρκεια ενός μαθήματος. Διακόπτονται κατά τις περιόδους των διακοπών και κατά τις περιόδους κατά τις οποίες η ενδιαφερομένη δεν διδάσκει.

124. Το υποβληθέν από το House of Lords ερώτημα αφορά, ειδικότερα, τις εκπαιδευτικούς οι διαδοχικές συμβάσεις των οποίων δεν καλύπτονται από σύμβαση-πλαίσιο, αλλά οι οποίες εργάστηκαν, ωστόσο, συνεχώς στο ίδιο εκπαιδευτικό ίδρυμα⁸⁵.

122. Από τη διάταξη περί παραπομπής⁸² προκύπτει ότι η οι διαδοχικές συμβάσεις των εκπαιδευτικών καλύπτονται, σε ορισμένες περιπτώσεις, από μια σύμβαση-πλαίσιο (αποκαλούμενη «umbrella contract»). Δυνάμει της σύμβασής αυτής, η εκπαιδευτικός και το ίδρυμα που την απασχολεί έχουν υποχρέωση ανανέωσης των διαφόρων συμβάσεων εργασίας. Οι συμβαλλόμενοι εγκαθιδρύουν έτσι μια μόνιμη εργασιακή σχέση. Στην περίπτωση αυτή, η αποκλειστική προθεσμία του άρθρου 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ αρχίζει να τρέχει από τη λήξη της σχέσεως εργασίας μεταξύ της εκπαιδευτικού και του εκπαιδευτικού ιδρύματος⁸³.

125. Το αιτούν δικαστήριο επιθυμεί να πληροφορηθεί κατά πόσον, υπό τις περιστάσεις αυτές, συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο ο καθορισμός, ως αφετηρίας της αποκλειστικής προθεσμίας του άρθρου 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ, της ημερομηνίας λήξεως κάθε σύμβασής εργασίας.

126. Προς τούτο, υποβάλλει δύο ερωτήματα.

123. Αντιθέτως, ελλείψει σύμβασής-πλαισίου, η εκπαιδευτικός και το εκπαιδευτικό ίδρυμα που την απασχολεί αναγκούν τη συμβατική τους ελευθερία μετά τη λήξη κάθε σύμβασής εργασίας. Είναι, συνεπώς, ελεύθεροι να συνεχίσουν ή να διακόψουν τη σχέση εργασίας. Το House of Lords έκρινε ότι, στην υπόθεση αυτή, η προθεσμία του άρθρου 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ άρχισε να τρέχει από την ημερομηνία λήξεως κάθε σύμβασής εργασίας⁸⁴.

1) Επί του πρώτου σκέλους του τρίτου ερωτήματος

127. Καταρχάς, το House of Lords ερωτά κατά πόσον η εφαρμογή του άρθρου 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ υπό τις προμνησθείσες περιστάσεις συμβιβάζεται «με το δικαίωμα επί ίσης αμοιβής για όμοια εργασία, το οποίο απονέμεται από το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ».

82 — Σελίδα 21 της ελληνικής μεταφράσεως.

83 — Σημείο 62 των παρατηρήσεων που κατατέθηκαν εξ ονόματος των Southern Electric plc, South Wales Electricity Company plc, Electricity Pension Trustee Ltd, Midland Bank plc, Sutton College, Preston College, Grimsby College και Hull College.

84 — Σελίδες 10 έως 13 της ελληνικής μεταφράσεως της διατάξεως περί παραπομπής.

85 — Βλ. τα στοιχεία α' και β' του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος.

128. Το ερώτημα αυτό δημιουργεί αμηχανία.

επίδικου δικονομικού κανόνα στις αγωγές που άσκησαν οι εν λόγω εκπαιδευτικοί δεν συμβιβάζεται με την αρχή της αποτελεσματικότητας από δύο απόψεις.

129. Πράγματι, το άρθρο 119 της Συνθήκης περιορίζεται να παράσχει στους ιδιώτες «υλικά» δικαιώματα. Δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη καμία υποχρέωση ως προς τη θέσπιση συγκεκριμένων δικονομικών κανόνων. Συνεπώς, η εν λόγω διάταξη δεν μπορεί, αυτή καθ'αυτήν, να εμποδίσει την εφαρμογή εθνικού δικονομικού κανόνα.

Αφενός, ο δικονομικός αυτός κανόνας υποχρεώνει τις εκπαιδευτικούς που επιθυμούν αναγνώριση των μελλοντικών περιόδων απασχολήσεώς τους με μειωμένο ωράριο για τον σκοπό του υπολογισμού των συνταξιοδοτικών τους δικαιωμάτων να ασκήσουν μια ατέρμονη σειρά αγωγών, για κάθε σύμβαση δυνάμει της οποίας θα εργαστούν.

130. Κατά τη γνώμη μου, το ζήτημα της εφαρμογής του άρθρου 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ υπό τις προπεριγραφείσες περιστάσεις πρέπει να ξεταστεί από πλευράς της αρχής της αποτελεσματικότητας. Η αρχή αυτή αποτελεί ακριβώς το αντικείμενο του δευτέρου ερωτήματος του House of Lords.

Αφετέρου, ο επίδικος κανόνας εμποδίζει να ληφθεί υπόψη το σύνολο των *παρελθόντων* σταδίων υπηρεσίας των εκπαιδευτικών για τον υπολογισμό των συνταξιοδοτικών παροχών τους, καίτοι αυτά τα στάδια υπηρεσίας εντάσσονται σε μια διαρκή εργασιακή σχέση. Οι εκπαιδευτικοί που άσκησαν την πρώτη αγωγή τους εντός έξι μηνών από τη λήξη της τελευταίας συμβάσεως εργασίας στερούνται της δυνατότητας να αναγνωρίσουν τα στάδια υπηρεσίας τα οποία αφορούν οι προγενέστερες συμβάσεις τους.

2) Επί του δευτέρου σκέλους του τρίτου ερωτήματος

131. Δεύτερον, το House of Lords ερωτά αν το άρθρο 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ έχει ως αποτέλεσμα να καθιστά πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την άσκηση, εκ μέρους των εκπαιδευτικών, του δικαιώματος αναδρομικής υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα.

133. Δεν συμφωνώ με την ανάλυση της Επιτροπής.

134. Όσον αφορά τις μελλοντικές περιόδους απασχολήσεως των εκπαιδευτικών, θα πρέπει να υπομνησθεί ότι ο Occupational Pension Schemes (Equal Access to Membership) (Amendment) Regulations 1995 απαγόρε-

132. Με τις γραπτές παρατηρήσεις της, η Επιτροπή υποστήριξε ότι η εφαρμογή του

υσε, από 31ης Μαΐου 1995, κάθε άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω φύλου όσον αφορά την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα. Συνεπώς, από την ημερομηνία αυτή, οι εργοδότες υπέχουν εκ του νόμου υποχρέωση να εξασφαλίζουν στις εκπαιδευτικούς που εργάζονται με μειωμένο ωράριο το δικαίωμα υπαγωγής στα εν λόγω συνταξιοδοτικά συστήματα. Οι εκπαιδευτικοί αυτές δεν θα είναι, συνεπώς, υποχρεωμένες να «επικυρώσουν» τις μελλοντικές περιόδους απασχολήσεώς τους με μειωμένο ωράριο μέσω διαδοχικών ενδίκων προσφυγών.

135. Όσον αφορά τα *παρελθόντα* στάδια υπηρεσίας τους, η εφαρμογή του άρθρου 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ πράγματι εμποδίζει να ληφθούν υπόψη οι περίοδοι απασχολήσεως με μειωμένο ωράριο που αφορούν συμβάσεις εργασίας προγενέστερες της/των συμβάσεως/ων για την/τις οποία/ες οι ενδιαφερόμενες έχουν ασκήσει ένδικη προσφυγή.

136. Υπενθυμίζω, ωστόσο, ότι το Δικαστήριο «αναγν[ωρίζει] ότι συμβιβάζεται προς το κοινοτικό δίκαιο ο καθορισμός [...] αποκλειστικών προθεσμιών για την άσκηση ενδίκων μέσων *προς το συμφέρον της ασφαλείας δικαίου* [...]»⁸⁶.

137. Όμως, όπως τόνισε η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου⁸⁷, ο καθορισμός, ως

αφετηρίας της αποκλειστικής προθεσμίας του άρθρου 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ, της ημερομηνίας λήξεως κάθε συμβάσεως εργασίας ανταποκρίνεται στις επιταγές της ασφαλείας δικαίου.

138. Συγκεκριμένα, ελλείψει συμβάσεως-πλαίσου, η εκπαιδευτικός και το ίδρυμα που την απασχολεί είναι ελεύθεροι να ανανεώνουν ή να μην ανανεώνουν τις διάφορες συμβάσεις εργασίας τους. Υπό τις συνθήκες αυτές, είναι αδύνατος ο επακριβής προσδιορισμός του χρονικού σημείου κατά το οποίο λήγει η εργασιακή σχέση. Συνακολούθως, καθίσταται αδύνατος ο επακριβής προσδιορισμός της αφετηρίας της προθεσμίας προς άσκηση της ένδικης προσφυγής. Συνεπώς, για λόγους ασφαλείας δικαίου, είναι απαραίτητο να θεωρηθεί ότι η σχέση εργασίας που συνδέει την εκπαιδευτικό με το εκπαιδευτικό ίδρυμα λήγει με την λήξη κάθε συμβάσεως εργασίας και, ως εκ τούτου, να καθοριστεί ως αφετηρία της αποκλειστικής προθεσμίας η ημερομηνία λήξεως κάθε μιας από τις συμβάσεις αυτές.

139. Για τους λόγους αυτούς, καταλήγω ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν εμποδίζει την εφαρμογή, στις ένδικες προσφυγές που ασκούνται από εκπαιδευτικούς οι διαδοχικές συμβάσεις των οποίων δεν καλύπτονται από σύμβαση-πλαίσιο, εξάμηνης αποκλειστικής προθεσμίας του εθνικού δικαίου αρχομένης από την ημερομηνία λήξεως κάθε συμβάσεως εργασίας.

⁸⁶ — Προμηθεσία απόφαση *Fantask*, σκέψη 48 (η υπογράμμιση δική μου).

⁸⁷ — Στο σημείο 6.6 των παρατηρήσεών της. Βλ. και τις παρατηρήσεις που κατατέθηκαν εξ ονόματος των *Southern Electric plc*, *South Wales Electricity Company plc*, *Electricity Pension Trustee Ltd*, *Midland Bank plc*, *Sutton College*, *Preston College*, *Grimsby College* και *Hull College* (σημεία 67 και 68).

VI — Επί του ενδεχόμενου περιορισμού των αποτελεσμάτων της εκδοθησομένης αποφάσεως

140. Με τις παρατηρήσεις τους, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και οι αναρεσιβίλτοι της κύριας δίκης εφιστούν την προσοχή στις οικονομικές επιπτώσεις της υπό κρίση υποθέσεως. Θεωρούν ότι, αν αναγνωριστεί στο σύνολο των αναρεσιουσών δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής στα επίδικα συνταξιοδοτικά συστήματα από τις 8 Απριλίου 1976, η συνολική επιβάρυνση των εν λόγω συνταξιοδοτικών συστημάτων θα ανέλθει σε πολλές δεκάδες εκατομμυρίων λιρών στερλινών (GBP). Η οικονομική ισορροπία τους θα απειλείτο σε μεγάλο βαθμό καθόσον ορισμένοι εργοδότες, ή πρώην εργοδότες, θα βρισκόνταν σε αδυναμία να εκπληρώσουν τις χρηματικές υποχρεώσεις τους.

141. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου αναφέρθηκε ρητώς στη δυνατότητα του Δικαστηρίου να περιορίσει τα διαχρονικά αποτελέσματα της αποφάσεως που πρόκειται να εκδώσει, σε περίπτωση που η αρχή της αποτελεσματικότητας θα ερμηνευόταν ως απαγορεύουσα την εφαρμογή του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations στις αγωγές τις οποίες αφορά η κύρια δίκη.

142. Στο μέτρο που προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει με αυτό το πνεύμα στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, θα πρέπει να εξεταστεί αν πληρούνται οι απαιτούμενες προϋποθέσεις του διαχρονικού περιορισμού των αποτελεσμάτων της αποφάσεως.

143. Κατά πάγια νομολογία, το Δικαστήριο «μπορεί, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, κατ'εφαρμογήν της γενικής αρχής της ασφάλειας δικαίου που είναι συμφυής με την κοινοτική έννομη τάξη και λαμβάνοντας υπόψη τις σημαντικές διαταραχές που θα μπορούσε να έχει η απόφασή του για το παρελθόν στο πλαίσιο εννόμων σχέσεων που έχουν δημιουργηθεί καλοπίστεως, να υποχρεωθεί να περιορίσει τη δυνατότητα κάθε ενδιαφερομένου να επικαλεστεί την ερμηνεία που έχει δώσει σε μια διάταξη για να θέσει υπό αμφισβήτηση τις εν λόγω έννομες σχέσεις [...]»⁸⁸.

144. Προς τούτο, το «Δικαστήριο [προβαίνει] στην εξακρίβωση της υπάρξεως των δύο βασικών κριτηρίων που πρέπει να πληρούνται προκειμένου να μπορεί να αποφασιστεί ο περιορισμός αυτός, και συγκεκριμένα της καλής πίστεως των ενδιαφερομένων κύκλων και του κινδύνου σημαντικών διαταραχών»⁸⁹.

145. Από την εξέταση της νομολογίας του Δικαστηρίου προκύπτει, εξάλλου, και ένα τρίτο, εξίσου σημαντικό κριτήριο: «ο ενδεχόμενος διαχρονικός περιορισμός των αποτελεσμάτων μιας ερμηνευτικής προδικαστικής αποφάσεως δεν μπορεί να επιτραπεί παρά μόνο με την ίδια την απόφαση που κρίνει επί της [ζητούμενης] ερμηνείας [...]»⁹⁰.

88 — Προινηθείσες αποφάσεις Vroege, σκέψη 21, και Fisser, σκέψη 18. Βλ. επίσης τις προινηθείσες αποφάσεις Defrenne II, σκέψεις 69 έως 75, και Denkavit, σκέψη 17, τις αποφάσεις της 27ης Μαρτίου 1980, 66/79, 127/79 και 128/79, Salumi κ.λπ., Συλλογή τόμος 1980/I, σ. 627, σκέψη 10, της 10ης Ιουλίου 1980, 826/79, Mireco, Συλλογή τόμος 1980/II, σ. 643, σκέψη 8, και της 2ας Φεβρουαρίου 1988, 309/85, Barra, Συλλογή σ. 355, σκέψη 12, και προινηθείσα απόφαση Barber, σκέψη 41.

89 — Προινηθείσες αποφάσεις Vroege, σκέψη 21, και Fisser, σκέψη 18.

90 — Προινηθείσα απόφαση Vroege, σκέψη 31. Βλ. επίσης προινηθείσες αποφάσεις Salumi κ.λπ., σκέψη 11, Denkavit, σκέψη 18, Mireco, σκέψη 8, Barra, σκέψη 13, και Barber, σκέψη 41.

146. Θα εξετάσω τα τρία αυτά κριτήρια.

147. Πρώτον, όσον αφορά την ύπαρξη «σημαντικών διαταραχών», το Δικαστήριο αναγνώρισε ήδη τον κίνδυνο «να διαταραχθεί αναδρομικά η οικονομική ισορροπία πολλών συμβατικώς αποκλεισθέντων συνταξιοδοτικών συστημάτων»⁹¹. Στην υπό κρίση περίπτωση, είναι βέβαιο ότι θα διαταραχθούν αναδρομικώς τα επίδικα συνταξιοδοτικά συστήματα. Αντιθέτως, η έκταση της διαταραχής αυτής δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί επακριβώς. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου περιέγραψε, εξάλλου, τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι ειδικοί επί του αναλογισμού όταν επιχείρησαν να εκτιμήσουν επακριβώς τις οικονομικές επιπτώσεις της υπό κρίση υποθέσεως. Η άγνοια του συνολικού ύψους του ενδεχομένου χρέους των επιδικών συνταξιοδοτικών συστημάτων επιβάλλει περίσκεψη⁹². Θεωρώ, συνεπώς, ότι πληρούνται η πρώτη προϋπόθεση ώστε να αποφασιστεί ο περιορισμός των αποτελεσμάτων της αποφάσεως που πρόκειται να εκδοθεί.

148. Δεύτερον, η ύπαρξη «καλής πίστεως» προϋποθέτει ότι οι ενδιαφερόμενοι κύκλοι μπορούσαν ευλόγως να παραπλανηθούν όσον αφορά τη δυνατότητα εφαρμογής⁹³, ή το περιεχόμενο⁹⁴ της ερμηνευομένης κοινοτικής διατάξεως. Εν προκειμένω, πρέπει να ληφθούν υπόψη δύο αρχές του κοινοτικού δικαίου: η αρχή της ισότητας των αμοιβών και η αρχή της αποτελεσματικότητας.

Όσον αφορά την αρχή της ισότητας των αμοιβών, το Δικαστήριο κρίνει συστηματικά ότι, «όσον αφορά το δικαίωμα υπαγωγής σε επαγγελματικά συστήματα [...] κανένα στοιχείο δεν επέτρεπε να θεωρηθεί ότι οι ενδιαφερόμενοι κύκλοι ήταν δυνατόν να παραπλανηθούν ως προς τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 119. Πράγματι, μετά την έκδοση της [προμνησθείσας] αποφάσεως [...] Bilka [...] είναι σαφές ότι παράβαση του κανόνα της ισότητας κατά την αναγνώριση του εν λόγω δικαιώματος επιτίπτε στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 119 [...]»⁹⁵.

Αντιθέτως, χωρεί συζήτηση ως προς το κατά πόσον οι ενδιαφερόμενοι κύκλοι μπορούσαν να αμφιβάλλουν ως προς το περιεχόμενο της αρχής αποτελεσματικότητας. Πράγματι, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι, μετά την έκδοση των προμνησθεισών αποφάσεων Bilka, Vroege και Fisscher, είναι πρόδηλο ότι ένας εργαζόμενος με μειωμένο ωράριο, ο οποίος υφίσταται έμμεση διάκριση λόγω φύλου, έχει δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής στο επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα από 8ης Απριλίου 1976. Συνεπώς, οι ενδιαφερόμενοι κύκλοι όφειλαν να προβλέψουν ότι ένας δικονομικός κανόνας που περιορίζει την αναδρομικότητα αυτής της υπαγωγής θα δημιουργούσε προβλήματα από πλευράς κοινοτικού δικαίου. Από την άλλη πλευρά, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι, έως τις 11 Δεκεμβρίου 1997, ημερομηνία εκδόσεως της αποφάσεως Magorrian, οι ενδιαφερόμενοι κύκλοι αγνοούσαν ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας μπορούσε να εμποδίσει την εφαρμογή ενός δικονομικού κανόνα όπως αυτός του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations.

91 — Προμνησθείσα απόφαση Barbet, σκέψη 44.

92 — Όπως φαίνεται να επιτάσσει η νομολογία του Δικαστηρίου (βλ. απόφαση Defrenne II, σκέψη 74).

93 — Βλ., μεταξύ άλλων, προμνησθείσα απόφαση Barbet, σκέψη 43.

94 — Βλ., μεταξύ άλλων, προμνησθείσα απόφαση Denkavit, σκέψεις 19 έως 21.

95 — Προμνησθείσα απόφαση Dietz, σκέψη 20. Βλ. επίσης τις προμνησθείσες αποφάσεις Vroege, σκέψεις 28 και 29, Fisscher, σκέψεις 25 και 26, και Magorrian, σκέψεις 28 και 29.

149. Θα αφήσω αυτή τη συζήτηση για να περάσω στην εξέταση της τρίτης προϋποθέσεως.

150. Κατά πάγια νομολογία, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, εάν δεν περιορίσει διαχρονικά τα αποτελέσματα της αποφάσεως με την οποία παρέχεται για πρώτη φορά η ζητηθείσα ερμηνεία, ο περιορισμός αυτός δεν μπορεί να αποφασιστεί με μεταγενέστερη απόφαση⁹⁶. Κατά συνέπεια, αν το Δικαστήριο είχε κρίνει αναγκαίο να περιορίσει διαχρονικά την αρχή σύμφωνα με την οποία το κοινοτικό δίκαιο δεν επιτρέπει την εφαρμογή δικονομικού κανόνα όπως αυτός του άρθρου 12 των Occupational Pension Regulations, θα μπορούσε να το έχει πράξει μόνο με την απόφαση Magorrian⁹⁷. Όμως, η απόφαση Magorrian δεν προέβλεψε κανένα περιορισμό του είδους αυτού.

151. Υπό τις συνθήκες αυτές, θεωρώ ότι τα αποτελέσματα της αποφάσεως που πρόκειται να εκδοθεί δεν μπορούν να περιοριστούν διαχρονικά, εκτός εάν το Δικαστήριο αναθεωρήσει την πάγια νομολογία του.

152. Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι πράγματι η απόφαση που θα εκδώσει το Δικαστήριο θα έχει οικονομικές επιπτώσεις. Ωστόσο, θεωρώ ότι ο φόβος των συνεπειών αυτών μπορεί να μετριάσει.

153. Συγκεκριμένα, δεν αμφισβητείται ότι «το γεγονός ότι ο εργαζόμενος μπορεί να

αξιώσει την αναδρομική υπαγωγή σε σύστημα επαγγελματικών συντάξεων δεν τον απαλλάσσει από την υποχρέωση καταβολής των εισφορών που οφείλονται για τη χρονική περίοδο της αναδρομικής υπαγωγής»⁹⁸.

Στην υπό κρίση περίπτωση, όλα τα συνταξιοδοτικά συστήματα που αφορά η διάταξη περί παραπομπής, εξαιρουμένου του συστήματος της Midland Bank, είναι «ανταποδοτικά», δηλαδή συστήματα στα οποία οι εργαζόμενοι είναι υποχρεωμένοι να καταβάλλουν εισφορές.

Συνεπώς, οι αναιρεσείουσες δεν θα μπορέσουν να υπαχθούν αναδρομικά στα επίδικα συστήματα — και να εισπράξουν τις συνακόλουθες παροχές — παρά μόνον αν καταβάλουν εκ των προτέρων τις συναφείς εισφορές για το σύνολο των περιόδων απασχολήσεως με μειωμένο ωράριο των οποίων την αναγνώριση επιδιώκουν.

Επιπλέον, αυτές οι «αναδρομικές» εισφορές ενδέχεται να αντιπροσωπεύουν σημαντικό ποσό για έναν ιδιώτη. Θα πρέπει, συνεπώς, να αναμένεται ότι σημαντικός αριθμός αναιρεσειουσών θα βρεθεί σε αδυναμία να αντιμετωπίσει μια τόσο σημαντική όσο και απρόβλεπτη δαπάνη. Ομοίως, ορισμένες αναιρεσείουσες μπορεί απλώς να αρνηθούν να υποβληθούν σε μια τέτοια δαπάνη.

96 — Βλ., ειδικότερα, προηγηθείσες αποφάσεις Bagga, σκέψη 14, και Vroege, σκέψη 31.

97 — Βλ., τηρουμένων των αναλογιών, προηγηθείσα απόφαση Vroege, σκέψη 31.

98 — Προηγηθείσα απόφαση Fisser, σκέψη 37.

Πρόταση

154. Βάσει των ανωτέρω σκέψεων, προτείνω στο Δικαστήριο να αποφανθεί ως εξής:

- «1) Το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει την εφαρμογή, σε αγωγή ασκούμενη δυνάμει του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΚ (τα άρθρα 117 έως 120 της Συνθήκης ΕΚ αντικαταστάθηκαν από τα άρθρα 136 ΕΚ έως 143 ΕΚ) από εργαζόμενο που επικαλείται δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, εξάμηνης αποκλειστικής προθεσμίας του εθνικού δικαίου η οποία αρχίζει να τρέχει από τη λήξη της σχέσεως εργασίας την οποία αφορά η αγωγή.

Αντιθέτως, το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει την εφαρμογή, σε αγωγή ασκούμενη δυνάμει του άρθρου 119 της Συνθήκης από εργαζόμενο που επικαλείται δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, εθνικού δικονομικού κανόνα ο οποίος, σε περίπτωση ευδοκμήσεως της αγωγής, περιορίζει στην προ της ασκήσεως της εν λόγω αγωγής διετία τα αποτελέσματα του δικαιώματος του ενάγοντος να υπαχθεί αναδρομικώς στο επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα από το οποίο αποκλείστηκε.

- 2) Προς εξασφάλιση της τηρήσεως της αρχής της ισοδυναμίας, αγωγή στηριζόμενη στην παραβίαση των αρχών του Equal Pay Act 1970 (Ηνωμένο Βασίλειο) δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου παρόμοια με ένδικη προσφυγή στηριζόμενη στην παράβαση του άρθρου 119 της Συνθήκης.

Με την επιφύλαξη των διαλαμβανομένων ανωτέρω στο σημείο 1, το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει την εφαρμογή, σε αγωγή ασκούμενη δυνάμει του άρθρου 119 της Συνθήκης από εργαζόμενο που επικαλείται δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, των εθνικών δικονο-

μικών κανόνων στους οποίους αναφέρεται το σημείο 1 ανωτέρω, υπό τον όρον ότι οι δικονομικοί αυτοί κανόνες δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που αφορούν παρόμοιες ένδικες προσφυγές του εσωτερικού δικαίου. Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να εκτιμήσει κατά πόσον συντρέχει τέτοια περίπτωση, υπό το φως των κριτηρίων που διατυπώνονται στην απόφαση της 1ης Δεκεμβρίου 1998, C-326/96, *Levez*, και στην παρούσα απόφαση.

3) Με την επιφύλαξη των διαλαμβανομένων ανωτέρω στο σημείο 2, το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει την εφαρμογή, σε αγωγή ασκούμενη δυνάμει του άρθρου 119 της Συνθήκης από εκπαιδευτικό

α) ο οποίος εργάζεται τακτικά στον ίδιο εργοδότη δυνάμει διαδοχικών και χωριστών από νομικής απόψεως συμβάσεων,

β) του οποίου οι διαδοχικές συμβάσεις εργασίας δεν καλύπτονται από σύμβαση-πλαίσιο του βρετανικού δικαίου (*umbrella contract*) και

γ) ο οποίος επικαλείται δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα,

εξάμηνης αποκλειστικής προθεσμίας του εθνικού δικαίου η οποία αρχίζει να τρέχει από την ημερομηνία λήξεως εκάστης συμβάσεως εργασίας.»